

Приредили: Ролф Голоб, Петер Крафц

Превод са енглеског: Лидија Николић

Адаптација према измењеном и допуњеном издању на немачком језику: Ангелина Чанковић Поповић

Стручна редактура: Снежана Вуковић

Уредник публикације на српском језику: Светлана Лазић

Поучавање о демократији

Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Поучавање о демократији

Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

Уредници/аутори Ролф Голоб, Петер Крапф

Илустрације:
Пети Вискеман

Приручник VI
из едиције Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI
Образовање за демократско грађанство и људска права у
школској пракси
Наставне јединице, концепти, методе и модели

Издавачка делатност Савета Европе

Ставови изражени у овом приручнику лична су одговорност аутора и не одражавају нужно и званичну политику Савета Европе.

Сва права се задржавају. Ниједан део ове публикације не сме се превести, репродуковати нити пренети у било ком облику или на било који начин, електронски (ЦД-РОМ, интернет, итд.) или механички, укључујући фотокопирање, снимање, складиштење или преузимање путем система за претраживање информација, без претходне писмене сагласности Сектора за јавно информисање и публикације Управе за комуникације (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing © coe.int).

Продукцију, дизајн и уређивање овог приручника координисао је Центар за међународне пројекте у образовању (IPE - International Projects in Education, www.phzh.ch/ipe) Високе педагошке школе у Цириху (Pädagogische Hochschule Zürich - PHZH).

Издавање ове публикације помогла је Швајцарска агенција за развој и сарадњу (Swiss Agency for Development and Cooperation - SDC).

International projects in Education
www.phzh.ch/ipe

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development and Cooperation SDC

Илустрације: Пети Вискеман (Peti Wiskemann)

Насловна страна: Пети Вискеман

Ликовно-графичко решење: Ogham/Mourreau

Превод са енглеског: Лидија Николић

Адаптација према измењеном и допуњеном издању на немачком језику: Ангелина

Чанковић Поповић

Стручна редактура: Снежана Вуковић

Уредник публикације на српском језику: Светлана Лазић

Издавачка делатност Савета

Европе

F-67075 Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>

ISBN 928-92-871-6332-5

© Савет Европе, децембар 2008.

Штампано у Белгији

Сарадници

Емир Ацовић - Босна и Херцеговина
Салиха Агић - Босна и Херцеговина
Суад Алић - Босна и Херцеговина
Ирена Батић - Босна и Херцеговина
Емина Дедић - Босна и Херцеговина
Елизабет Хезли- Швајцарска
Мирјана Кнежевић - Босна и Херцеговина
Дуња Лазић - Босна и Херцеговина
Франциска Герштер - Швајцарска
Хелен Леман - Швајцарска
Сабрина Марунхеду - Швајцарска
Мишел Ерод - Белгија
Рето Морици - Швајцарска
Моник Нобс - Швајцарска
Михел Рап - Немачка
Валери Шо – Велика Британија
Ведрана Спајић-Вркаш - Хрватска
Кит Спрејг - Швајцарска
Зоран Стојановић - Босна и Херцеговина
Здравко Сункић - Босна и Херцеговина
Валери Травис – Велика Британија
Кемал Велагић - Босна и Херцеговина
Вилтруд Вајдингер – Швајцарска

На свесрдној подршци у раду на српском издању овог приручника захваљујемо се:

Бранислави Сабо, Бранки Бубањ, Вањи Божић, Вери Јуришић, Весели Мачкић, Гордани Дамјанац, Гордани Тодоровић, Гордани Томић, Данијели Кондић Лакић, Драгани Марић, Драгици Миражић Немет, Душанки Симић, Душици Крстић, Ђенани Мајсторовић, Еви Ковач, Елени Верзоти Јуришић, Ержебет Роквић, Жани Дамњановић, Золтану Арђелану, Зори Рабацијевској, Зорици Кокаи, Зорици Суботин Јовановић, Ивани Дракулић, Изабели Халас, Јовани Ивановић, Јелени Пеурачи, Јелени Тодоровић, Јелени Зељковић, Јелици Маринков, Јовани Комарица, Јованки Улић, Катици Арсенијевић, Ксенији Јаковљевић, Лидији Николић, Лидији Огњановић, Лидији Џодан, Лидији Хлапец, Маји Бандин Гарциа, Маји Вујин, Марини Кнежевић, Мелини Трповској, Мирели Вученов, Мирјани Галић, Наталији Шарко Голубовић, Наташи Пантић, Недељку Ђорђићу, Петри Глигоријевић, Снежани Богдановић, Софији Крајновић, Соњи Бандин, Стевану Дивјаковићу, Светлани Џомбети, Светлани Лазић, Светлани Стојшин, Тијани Нинков Веселиновић, Тањи Гагић, Татјани Љубинковић и Татјани Сурдучки.

Напомена уз едицију *Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI* на српском језику:

Сарадници и преводиоци ангажовани на изради српске језичке верзије едиције *Приручници за ЕДЦ/ХРЕ I-VI* подржавају родно осетљив језички израз. У преводу ове књиге, међутим, користи се мушки род именица (наставник, ученик, сарадник, стручњак, директор и сл.) да означи особе оба пола, имајући у виду како праксу актуелног законодавства Републике Србије тако и граматичке особине српског језика које подразумевају родну диференцијацију не само именица, него и других врста речи које с њима стоје у конгруенцији (глаголи у конјугацији, присвојне и показне заменице, изван број придева, неке бројеве итд.)

Садржај

Увод.....	8
Прво поглавље – Стварање позитивне атмосфере у учионици.....	10
Увод.....	10
Вежба 1.1. – Тандем-картице.....	12
Вежба 1.2. – Букет цвећа.....	14
Вежба 1.3. – Кинески штапићи.....	15
Вежба 1.4. – Идентитет грба.....	16
Вежба 1.5. – Права, одговорности и правила у учионици.....	18
Друго поглавље – Разјашњавање вредности.....	20
Увод.....	20
Вежба 2.1. – Животна филозофија.....	22
Вежба 2.2. – Системи вредности.....	24
Вежба 2.3. – Игра "Ко остаје на сплаву".....	25
Треће поглавље – Упознавање с људским правима.....	26
Увод.....	26
Вежба 3.1. – Ковчежић са благом.....	28
Вежба 3.2. – Жеље и потребе.....	29
Вежба 3.3. – Дрво људских права.....	30
Вежба 3.4. - Конопци.....	31
Вежба 3.5. – Плакат о људским правима.....	32
Вежба 3.6. – Лет балоном.....	33
Четврто поглавље – Како видимо друге људе.....	35
Увод.....	35
Вежба 4.1. – Сви различити, сви једнаки.....	37
Вежба 4.2. – Различитост.....	38
Вежба 4.3. – Тачно и нетачно.....	39
Вежба 4.4. – Први утисци.....	40
Вежба 4.5. – Сви ми имамо предрасуде.....	41
Вежба 4.6. – Сви смо ми једнаки, али су неки „једнакији“ од других.....	43
Вежба 4.7. - Глобинго: "Људско биће је део целог света".....	44
Вежба 4.8. - Туристи.....	46
Пето поглавље . Учинити да правда делује.....	48
Увод.....	48
Вежба 5.1. – Слагалица.....	49
Вежба 5.2. – Није поштено.....	50
Вежба 5.3. – Изузетак.....	51
Вежба 5.4. – О правди из више углова гледања.....	52
Вежба 5.5. – Улога и функција права.....	54
Шесто поглавље – Разумевање политичке филозофије.....	56
Увод.....	56
Вежба 6.1. – Да сам ја мађионичар.....	58
Вежба 6.2. – Ставови о моћи.....	59
Вежба 6.3. – Основни концепти политичке мисли.....	61
Седмо поглавље – Учествовање у политици.....	62
Увод.....	62
Вежба 7.1. – Зид ћутања.....	64
Вежба 7.2. – Начини учествовања у демократији.....	65
Вежба 7.3. – Како власт утиче на твој живот?.....	66
Вежба 7.4. – Урбанистички план.....	67
Вежба 7.5. – Ми и свет.....	69
Вежба 7.6. – Шта везујем за појам "диктатура".....	71
Вежба 7.7. – Циклус практичне политике.....	72
Вежба 7.8. – Да ли би требало да учествујемо у политици?.....	75
Вежба 7.9. – Упитник о односу према променама.....	77
Осмо поглавље – Носити се с конфликтом.....	80
Увод.....	80
Вежба 8.1. – Решавање конфликта-три начина.....	81
Вежба 8.2. – Структурни приступ решавању конфликта.....	82

Вежба 8.3. – Конфликти у породици и међу вршњацима	84
Вежба 8.4. – "Ватромет идеја" о конфликту и помирењу	85
Вежба 8.5. – Кипови	86
Вежба 8.6. – Казна наспрам позитивног решавања конфликта.....	87
Вежба 8.7. – Сlike рата и мира	89
Вежба 8.8. – Мањине	90
Илустрације.....	92
Увод.....	92
1. Стварање позитивне атмосфере у учионици.....	93
2. Разјашњавање вредности	94
3. Упознавање с људским правима.....	95
4. Како видимо друге људе.....	96
5. Учинити да правда делује	97
6. Разумевање политичке филозофије.....	98
7. Учествовање у политици	99
8. Носити се с конфликтом	100

Увод

1. Шта нуди овај приручник

Овај приручник садржи збирку од 47 вежби, односно малих наставних модела и сценарија за образовање за демократско грађанство ЕДЦ [EDC - Education for Democratic Citizenship] и образовање за људска права ХРЕ [HRE - Human Rights Education]. Од приручника II-IV, специфичних за одређене школске/узрастне нивое, и њихових шире структурисаних наставних целина за нивое нижих, виших разреда основне школе и средње школе, као и од Приручника V који доноси по један егземпларни програм за сваку школску годину, збирка пред нама се разликује, укратко, у следећем:

Унутар осам тематских поглавља, овде се – на принципу "најбоље од" (*best of*) – предлажу изводљиви и намерно, финансијски релативно нискозахтевни, сценарији за различите разреде/нивоое (од нижег основног до средњошколског), с посебним нагласком на узрасту од 4. до 10. године школовања. Ови сценарији омогућују да се позабавимо са осам важних аспеката ЕДЦ/ХРЕ. Како већ и сами наслови поглавља кажу (нпр. "Разјашњавање вредности", "Како видимо друге људе", "Носити се с конфликтом"), ту је реч о ставовима и интересима који су од значаја за радну атмосферу у учионици и, шире схваћено, школску культуру уопште.

Свако поглавље се састоји од 3-9 вежби, односно наставних сценарија. Наменском обрадом за одређене школске нивое/разреде, по правилу смо одустајали од проширених или поједностављених верзија за различите узрасте, што неће бити проблем за искусног наставника на одговарајућем школском нивоу. Грубо речено, вежбе унутар појединих поглавља поређане су тако да се крећу од једноставнијих према компликованијима, тако да су прве вежбе предвиђене за ниже а последње за више разреде. Препоручујемо да се укупно и појединачно размотре изводљиви предлози, односно садржај рада, за свако поглавље, те да се самостално одлучи за поједине разреде шта би било најподесније за почетак.

Код сваког поглавља, односно аспекта теме, дат је прво кратак увод који акцентује важне елементе. Појединачне вежбе су затим тако конструисане да наводе циљеве и, евентуално, расположива наставна средства/материјале, а потом долази детаљан опис тока часа, рашчлањен до појединости. Ту и тамо ћете наћи предлоге могућих проширења, као и приложене расположиве материјале (нпр. радне листове). Поједине вежбе су конципиране тако да изискују придржавање одређеног редоследа у оквиру лекције.

Као што каже мото "најбоље од", овај приручник најбоље одговара наставницима који желе тек да се ближе упознају са темама ЕДЦ/ХРЕ, без претходног систематичног проучавања по нивоима степенаних приручника II-IV. Уверени смо да ће наш одабир атрактивних, испробаних и грађаних предлога за извођење наставе омогућити оптималан улазак у толико занимљиву и крајње актуелну тему ЕДЦ/ХРЕ – улазак који се може реализовати или преко већих пројеката представљених у Приручнику V, или преко специфично степенаних наставних целина у приручницима II-IV.

2. Заједнички европски приступ образовању за демократско грађанство и образовању за људска права (ЕДЦ/ХРЕ)

Корисник ће открити да модели следе различите приступе учењу и поучавању. Неки се фокусирају на стварање аутентичног искуства (нпр. 1.2 - „Букет цвећа“, или 5.1 - „Слагалица“), а други наглашавају активност ученика када је у питању играње улога (нпр. 4.8 - „Туристи“). Постоји и трећа категорија материјала која се фокусира на специфичне теме и која је више заснована на употреби материјала (нпр. 6.3 - „Основни концепти политичке мисли“). И на крају, ту су дизајни за рад на пројекту који воде ка добијању производа (нпр. 3.5 - „Плакат о људским правима“).

Велики број приступа одражава чињеницу да су аутори из свих делова Европе допринели настанку овог приручника. Они су користили разне изворе и традиције учења и подучавања и изабрали моделе које познају из практичног искуства и које су испробали у разреду.

Међутим, постоји заједничко разумевање за ЕДЦ/ХРЕ које се провлачи кроз сваки део овог приручника: У ЕДЦ/ХРЕ, метод носи поруку. Поучавање о демократији и људским правима мора се огледати у поучавању у духу тих принципа, то јест, поучавању *кроз* демократију и људска права. Зато ови модели следе принцип учења заснованог на решавању задатака и учења кроз лично искуство и учешће. Овакво заједничко разумевање може се заиста назвати *Европским приступом*.

Изворна верзија овог приручника направљена је као материјал за семинаре обуке наставника за ЕДЦ/ХРЕ у Босни и Херцеговини након рата (1992-95). Савет Европе је организовао семинаре за наставнике од 1996. и те активности су трајале до 2006. Циљ тих семинара био је да се подржи процес изградње мира након рата. ЕДЦ/ХРЕ би требало да подстакне младу генерацију да развије политичку културу која подржава модерно плуралистичко и толерантно друштво са чврстим демократским институцијама.

У прве две године, аутори овог приручника заједно су сарађивали на обуци наставника широм Босне и Херцеговине, на летњим семинарима који су трајали до две недеље. Открили смо да су наставници веома заинтересовани и вољни да се одазову изазову поучавања својих ученика о демократији и људским правима. Међутим, они су што пре тражили материјале који би их водили и подржали у њиховом раду. За годину дана, направљено је прво издање овог приручника. Убрзо је оно постало познато под називом „Плава књига“, и то због њене повезаности са Саветом Европе и доста је коришћена, не само од стране наставника у Босни и Херцеговини, већ и у другим земљама укључујући Руску Федерацију, Молдавију, Хрватску, Србију, Црну Гору итд.. Повратне информације ових корисника допринеле су побољшаном издању приручника из 2000. Увидели смо да велики број наставника захтева усмеравање и подршку у учењу заснованом на решавању задатака и интегрисању одговарајућих наставних јединица. Одговорили смо тако што смо развили моделе поучавања који детаљно описују кораке унутар низа од четири лекције. Прерађене верзије ових модела могу се наћи у приручницима III, IV и V из ове ЕДЦ/ХРЕ едиције.

За издање које је пред Вама, текст из 2000. године је темељно прерађен, редигован и унапређен (у погледу структуре, практичности и др.).

Изрази захвалности

Овим путем желимо да захвалимо свим ауторима који су допринели стварању овог приручника и дали му богатство идеја и приступа. Исто тако изражавамо нашу захвалност наставницима, педагошким саветницима, тренерима и члановима група проценитеља портфолија у Босни и Херцеговини, који су испробали моделе и дали нам вредне повратне информације. Захваљујемо гђи. Оулеф Оулафсдоутир и гђи. Сари Китинг Четвинд из Савета Европе на њиховом стрпљењу, охрабривању и подршци у спровођењу овог пројекта до краја. Швајцарска агенција за развој и сарадњу из Берна (SDC) дала је великодушни допринос који је омогућио Центру за међународне пројекте у образовању (IPE) Високе педагошке школе у Цириху (PHZH) да надзире пројекат. И на крају, специјална захвалница г. Емиру Ацовићу, Савет Европе, Сарајево, за његову непоколебљиву подршку у свим семинарима за обуку наставника у Горажду, Брчком, Сарајеву, Бањалуци и другде, у којима смо увели „Плаву књигу“ и добили повратне информације које су унете у нову, ревидирану верзију.

Цирих и Вајнгартен, јули 2008/март 2014.

Ролф Голоб

Петер Крапф

Прво поглавље – Стварање позитивне атмосфере у учионици

Увод

Слика приказује ученике који раде у одељењу. Са леве стране, дечак и девојчица раде заједно, њихови материјали, укључујући и глобус, налазе се на столу. Изгледа да расправљају о нечему. У позадини, ученик, или је то можда наставник, нешто предаје. Девојчица са десне стране је подигла руку и чека да буде прозвана. Сви у одељењу напорно раде и изгледа да уживају у томе. Атмосфера у одељењу је најбитнија за ефикасан рад и учење.

Ових пет вежби фокусирају се на то како створити или повратити атмосферу у одељењу која омогућава ученицима да се осећају угодно и сигурно. Овај основни захтев је предуслов за ефикасност у учењу и поучавању јер ометања на часу увек одвлаче пажњу и одузимају време и енергију.

Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) имају пуно тога заједничког са добрим поучавањем. Ово се не односи само на ових пет модела него на све вежбе у приручнику.

Ови модели, међутим, нису првобитно замишљени као средства за руковођење одељењем; они имају дубљу, много значајнију поруку. Данас се реформа образовања, у великој мери, бави питањем на који начин се помаћи од преношења утврђених, наизглед бесконачних знања и увида према динамичнијем концепту целоживотног учења који захтева развој компетенција уместо гомилања података. Са ове тачке гледишта, школа се сматра микро заједницом – местом где се ученици сусрећу са разним искуствима и проблемима који су слични са искуствима и проблемима одраслих људи. Зато би ученици требало да науче како да се носе с таквим проблемима још у школи. Ове вежбе помажу ученицима да створе своју микро заједницу упознајући друге, усаглашавајући се са правилима унутар групе, делећи лична искуства са другима и развијајући самопоштовање, дефинишући сопствени идентитет унутар групе и сарађујући са другима. Ови задаци су подједнако важни и прикладни како за млађе тако и за старије ученике, али њихов начин размишљања ће се разликовати.

Коначно, у оквирима ЕДЦ/ХРЕ, ове вежбе шаљу јасну поруку поучавања *кроз* и у духу демократије и људских права. Сваки ученик је индивидуа која доприноси нешто лично и посебно заједници ученика и наставника у одељењу. Према сваком ученику требало би се односити са интересовањем и поштовањем. Свако правило би требало једнако да се примењује на свакога. То значи: „Оно што ја очекујем од других, они могу очекивати од мене“. Ученици би требало да буду свесни ове поруке, па су зато промишљање и критичко размишљање у одељењу кључни.

Вежба 1.1. – Тандем-картице

Васпитно-образовни циљ часа	Ова вежба омогућава ученицима да успоставе контакт једни са другима на неугрожавајући начин.
Наставна средства	Шпил карата које се могу упаривати. (Могу га направити и ученици. Да би што дуже био у употреби, препоручује се каширање. За потребе већих група у другачијем контексту, могу се направити и комплети са по 3-4 припадајуће картице.)
Напомена	Наставници могу користити ову вежбу како би проценили које су то потребе у учењу и очекивања њихових ученика.

Поступак

1. Наставник насумично дели картице и тражи од ученика да пронађу другу половину.
2. Када су пронашли једни друге, ученици имају 5 до 10 минута да открију неке основне информације једни о другима:
  - име другара
  - нешто о његовој/њеној породици
  - где живи
  - матерњи језик, други језици које говори
  - хоби(ји)
  - његова/њена омиљена животиња, поп група, фудбалски тим, боја итд.
3. Ученици се враћају. Сваки ученик има прилику да укратко представи свог партнера остатку групе.¹
4. Ученици седе на столицама које су поређане у круг. Да би добио повратне информације, наставник охрабрује ученике да коментаришу оно што су ново сазнали о некоме или што је оставило посебан утисак на њих.

Додатна активност

Ова активност се може даље развити тражећи, на пример у основној школи, да заједно седну сви ученици чија је омиљена боја црвена, и тако би се направиле мале групе за дискусију.

---

¹ Ово би требало објаснити ученицима на самом уводу у вежбу како би ученици могли да изабере колико тога желе о себи да открију.

Варијације

- Ученици истражују различите начине представљања својих информација, на пример путем пантомиме, затим могу направити плакат који „рекламира“ њиховог партнера, написати песму или "потерницу" итд.
- У случају формирања трочланих или четворчланих група, требало би направити комплете са по 3 односно 4 припадајуће картице.
- Уместо картица, ученици могу израдити друга специфична обележја (нпр. према омиљеној боји, смеђој коси итд.) Свакако, тиме се добијају доста бројније групе. И овде су важна питања/задачи за подстицање групне дискусије:
  - Представите некога из групе, а да не кажете њено/његово име: остали треба да погоде о коме је реч.
  - Подстицаји за дискусију на одређену тему, као што су хобији, летовалишта, омиљене животиње итд.

Материјали

Шпил карата на којима је написан и нацртан предмет који партнер има на другој картици.

Ове картице би требало да прикажу такав текст и такве слике које омогућавају и млађим ученицима, као и оним са потешкоћама у учењу, да у потпуности учествују у вежби.

ружа – трн	дан - ноћ	нож - виљушка	ципела – чарапа
светло – тама	со - бибер	хемијска - папир	сто - столица
врућ – хладан	високо - ниско	јак - слаб	горе - доле
укључен - искључен	отворен - затворен	велики – мали	брзо - споро
чист – прљав	храпав –гладак	стати - ићи	старт - циљ
добар – лош	да - не	пријатељ – непријатељ	дебео - мршав
сунце – месец	брат - сестра	дечак-девојчица	

Вежба 1.2. – Букет цвећа

Васпитно-образовни циљеви часа	<p>Циљ ове вежбе је да се подржи повезаност унутар групе и јача самопоштовање.</p> <p>Ученици схватају да је свака особа у групи јединствена и различита, али доприноси укупној снази групе.</p>
Наставна средства	<p>Мала фотографија лица сваког од ученика која није већа од 4 x 4 центиметра (цртеж сопственог портрета је такође допуштен).</p> <p>Жути или наранџасти папир исечен у округле делове отприлике пречника око 6 центиметара, да би направили средину цвета.</p> <p>Папир у светлим бојама изрезан у облику латица, обојена трака, и ако су при руци, маркери или оловке у неколико боја, два велика листа папира за таблу, лепак.</p>

Поступак

1. Сваки ученик има округли комад папира на који лепи своју фотографију.
2. Сваки ученик узима шест латица на којима записује једну или две позитивне речи о:
  - томе шта би наставник могао рећи о њима (нпр. "марљив", "спортски настројен")
  - томе шта би мушки члан њихове породице могао рећи о њима
  - томе шта би женски члан њихове породице могао рећи о њима
  - томе шта би могли рећи о самом себи
  - томе шта би друг(арица) могао/ла рећи о њима
  - томе шта би неко други у одељењу, школи или заједници могао рећи о њима .
3. Ученик лепи латице око руба фотографије како би направио цвет.
4. Ученици распоређују сваки цвет на велики папир.
5. Ученици цртају стабљике и листове сваког цвета како би створили букет. Додајући машину учинићете да букет изгледа веома посебно.
6. Седећи у кругу, ученици дају своје коментаре. Ово помаже ученицима да разумеју симболично значење: букет би изгубио на својој лепоти ако би неки цветови недостајали (заједница); сваки цвет је различит и додаје нешто јединствено (индивидуалност, достојанство особе); а у исто време, сви цветови су слични и зато је сваки подједнако важан (једнакост). Термини у заградама могу бити коришћени у одељењима са старијим ученицима.

Вежба 1.3. – Кинески штапићи

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици се обучавају да буду тимски играчи. У ситуацији су да искусе како је то кад зависиш од других и кад други зависе од тебе (међусобна зависност).
Наставна средства	Кинески штапићи или оловке и сл. (отприлике 15 цм дуге).

Поступак

Напомена: Ако је могуће, вежба би требало да се спроведе изван школске зграде.

1. Одељење се дели у тимове од отприлике осам ученика.
2. Тимови стоје у редовима на међусобној удаљености од најмање један и по метар. Унутар редова, стоје не једно иза другог, већ једно *пored* другог, тако да сви имају неког лево или десно поред себе.
3. По два ученика у сваком реду узимају кинеске штапиће (или оловке) и хватају их кажипрстима. Штапићи сада спајају ученике у тиму.
4. Сада се тимови морају тркати према циљу који је претходно одређен, на пример према учионици или другом крају школског дворишта. Ако два ученика испусте свој штапић, цео тим се мора вратити на почетак и одатле поново почети трку. Тимови имају слободу у развијању најбоље технике и стратегије за најбржи долазак на циљ а без испуштања штапића. Победнички тим је онај који освоји највише бодова у три трке (први добија 3 поена, други – 2 поена, трећи – 1 поен).

У зависности од тога колико се задатак буде показао тешким за ученике, ова правила се могу ублажити или поштрити.

Додатна активност

1. Неки ученици могу бити спољни посматрачи који коментаришу начин на који су тимови међусобно сарађивали.
2. Активности се могу снимити како би се приказали различити облици понашања.

Вежба 1.4. – Идентитет грба

Васпитно-образовни циљеви часа	Јачање самопоуздања; ученици се охрабрују да препознају и славе своје позитивне стране. Групе препознају заједничке ресурсе и проналазе своје заједничке циљеве.
Наставна средства	Плакат са грбом за сваку групу увећан на формат А3, фломастери или бојице, слике из часописа, итд.
Напомена	Ова вежба омогућава ученицима да врло брзо постану активно укључени. Идеална је за новоформиране групе или на почетку обуке.

Поступак

1. Уз помоћ „игре“ која нам помаже да формирамо групу (нпр. дељење карата из Вежбе 1.1.) одељење се дели у четворочлане групе. (Може се десети да преостане једна до две групе од три или пет ученика.)
2. Ученици раде у групама од по четворо. Сваком ученику је дата шема грба, која је подељена на четири дела и има на врху свитак за мото групе, а у дну траку за назив групе. Делови могу већ бити изрезани из друге копије како би их могли залепити на главни грб кад заврше.
3. Задатак:

Индивидуална припрема:

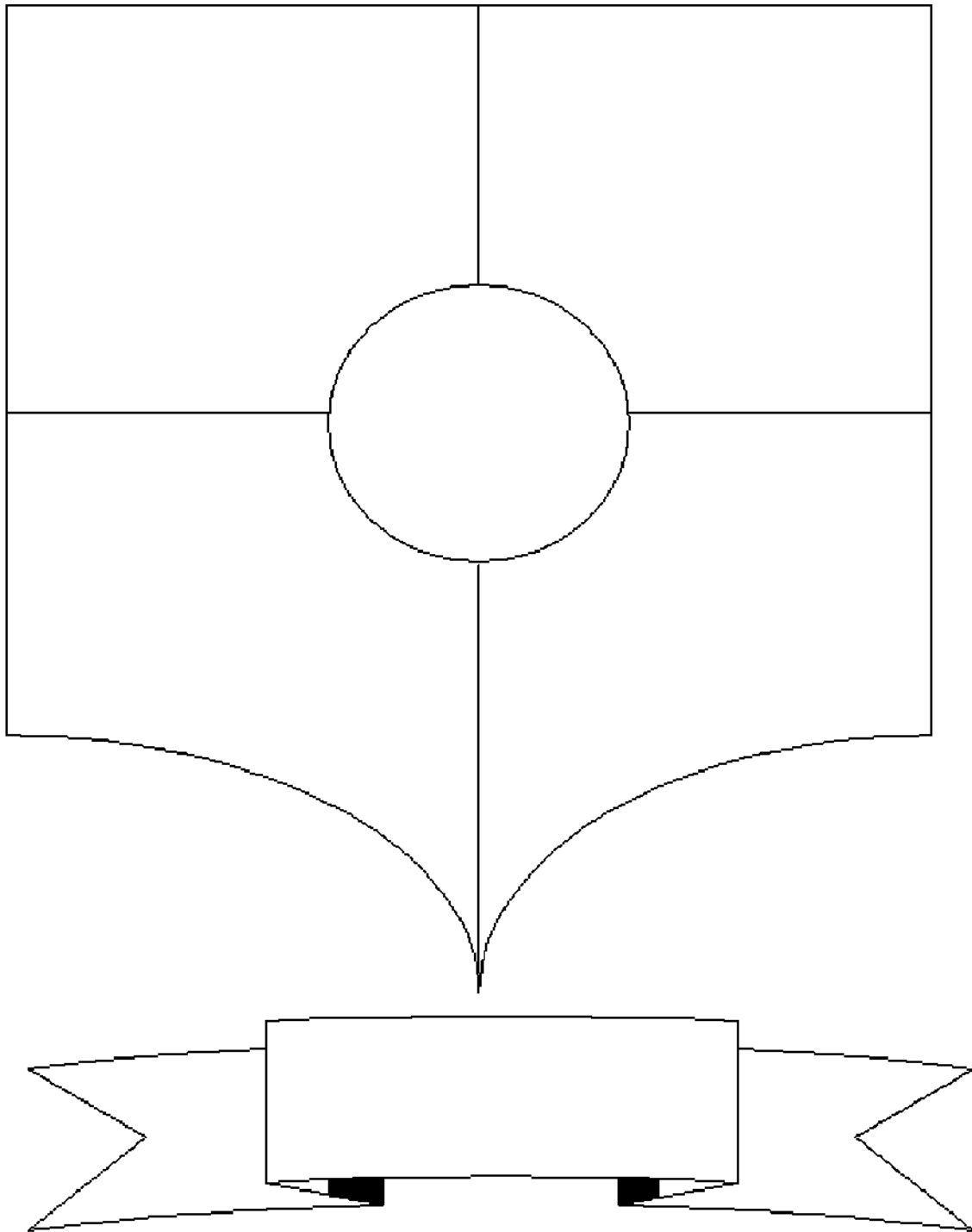
- Направи белешке одговарајући на следећа питања:
  - Како би описао самог себе (са 3-4 придева)?
  - Шта су твоје посебне способности и јаке стране?
  - У чему ниси нарочито добар, које су ти слабости?
  - Шта сматраш нарочито лепим кад размишљаш о сопственом животу?
- нацртај (или изабери) симбол или симболе који одговарају твојим белешкама (боје, обојени папир, слике из часописа итд.)

Групни рад:

- објасни свој(е) симбол(е) члановима групе
  - залепите све делове на свој грб
  - пронађите заједнички симбол за групу (центар), идејни мото (горња заставица) и име за групу (доња заставица).
4. Члан сваке групе представља завршен грб осталима у одељењу и излаже рад поред свих осталих на зиду.

Материјали

Вежба 1.5. – Права, одговорности и правила у учионици

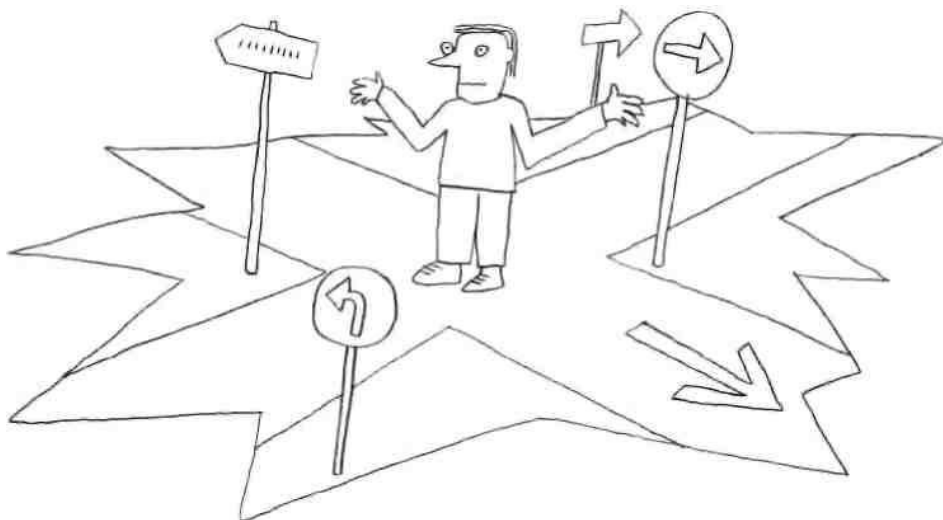
<p>Васпитно-образовни циљеви часа</p>	<p>Ова активност уводи приступ „корак по корак“ са ученицима да би се успоставила демократски донешена правила за њихову одељенску групу.</p> <p>Ученици стичу искуство о томе да је њихов допринос важан и да имају прилику да утичу на састављање правила. Охрабрује се њихово самопоштовање и самосталност, те осећај активних учесника у животу одељенске заједнице.</p>
<p>Наставна средства</p>	<p>Велики листови папира који су подељени на три једнака поља.</p>

Поступак

- Одељење се дели у групе, при чему ниједна не би требало да броји више од пет ученика. Подела се може извршити помоћу игре, попут оне с картама из Вежбе 1.1.
- Свака група именује свог представника.
- Свака група има лист папира (А3) подељен на три дела. Користећи горњу трећину папира, записују оно за шта верују да су права сваке особе у њиховом одељењу (укључујући и наставника). Требало би да забележе сваки предлог, а сваки тај предлог треба нумерисати.
- Ученици дају повратне информације, вођени притом следећим питањима. По вашем мишљењу колико добро сте испунили задатак? Шта сте све радили што је помогло? А шта је то што је одмогло?
- Ученици прослеђују свој рад следећој групи.
- Свака група разматра листу права коју је направила претходна група, водећи се следећим питањима: Које одговорности имамо како би поштовали та права? Шта треба да урадимо? Како треба да се понашамо? На пример: „Свако има *право* да буде саслушан.“- „Ми имамо *одговорност* и *дужност* да слушамо.“
Користећи исте бројеве који су коришћени у делу о правима, ученици записују одговарајућу одговорност (ако могу да се сете иједне) у средишњу трећину папира.
- Наставник даје додатно упутство: правила за правила.
  - Одлучите се за пар правила која ће бити истакнута на значајном месту у учионици.
  - Она би требало да буду позитивно формулисана - "уради" уместо "не смеш" нешто да урадиш.
  - Морају бити јасна и описивати жељено понашање, на пример: право да те сви саслушају; ми имамо *одговорност* да слушамо; *правило* – буди тих док други говоре.
- Ученици размењују листове папира још једанпут. Групе разматрају све информације од претходне две групе и договарају се о максимално пет правила. Она се записују подељаним словима на задњу трећину листа папира. Ова листа правила се онда откида и лепи на зид. Представник сваке групе објашњава њихова правила целом одељењу.
Наставник усмерава дискусију. Ученици препознају која су правила сувишна и договарају се које ће дупликате избрисати. Неке групе можда неће бити вољне да се њихова правила избришу, док осталима то можда неће сметати. Ученици би требало да покушају да донесу одлуку око које се сви слажу. Уместо да се рад неке групе изостави, дупликати се могу задржати за неке даље дискусије.

9. Гласање за правила. Сваки ученик добија четири жетона да гласа за правила за која сматра да би требало да буду окачена у учионици. Могу користити жетоне на начин на који они желе; на пример могу ставити сва четири жетона на једно правило или доделити по један жетон правилима које изаберу. Четири правила са највећим бројем гласова постају правила за њихово одељење. Та правила се могу написати у виду специфичног документа, потписаног од стране сваког ученика и истакнутог на видном месту у учионици.
10. Заједничко разматрање. Шта је помогло? Шта је одмогло? На који начин сте допринели активностима? Да ли сте приметили да је неко други у одељењу урадио нешто што је било корисно? Шта су они урадили?

Друго поглавље – Разјашњавање вредности

Увод

У модерном друштву, можемо – и морамо – изабрати вредности за које сматрамо да су важне и значајне за нас. Доносећи такве одлуке, користимо личну слободу, слободу мисли и уверења као и слободу изражавања када јавно износимо сопствена уверења. Зато се вежбе у овом поглављу односе на кључно начело људских права – слободу личности или појединца.

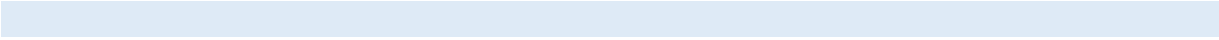
Као што илустрација, међутим, приказује, лична слобода долази с потребом да се праве избори. Слободни људи могу бити веома усамљени. Нико не може нити би требало да нам говори у шта да верујемо или које вредности треба да изаберемо. Ми морамо направити избор – јер како бисмо иначе знали шта је важно у животу? Избор вредности је зато кључно питање за младе људе у напорима да одговоре на питања: Ко сам ја? Који је мој идентитет? За шта се залажем?

Са друге стране, са становишта потреба друштва као целине, схватамо да слобода појединца води ка плуралистичком друштву, у којем се чланови држе различитих вредности и уверења. Плурализам може бити извор конфликта. Ово доводи до питања на које се вредности ослања наше друштво и наша демократија (на пример, значај компромиса, ненасиља, интеграције мањина итд.). По правилу, ако чланови друштва успеју да се усагласе око правила мирног, ненасилног расправљања и доношења одлука, онда су у стању да се носе с пуно полемика око различитих ставова и интереса. Неуспех таквог покушаја доводи у опасност читаво друштво.

Сва ова питања су подједнако важна у микро-друштву школског одељења, или школе, и у друштву као целини. У демократској заједници (а то важи и за школску заједницу), ниједан појединац нити власт нема право да одређује које су то вредности за све људе. Уместо тога, грађани ће тражити макар минимално учешће око дефинисања одређених вредности. Зато није посао наставника да одређује вредности у смислу политичке коректности, политичке странке или одређеног уверења или идеологије. Ученици морају да науче како да користе своју слободу мишљења и како да деле своје изборе с другима, а затим се придржавају једном донетих одлука.

Ове вежбе подржавају ученике у развоју њихових вештина преговарања. Они постају свесни основног начела двосмерности. Схватају да наш избор вредности има много везе с нашом

друштвеном ситуацијом и нашим интересима. У свакој вежби, начин на који ученици расправљају - мирно и поштујући једни друге –једнако је важан као и оно о чему расправљају за или против.

Вежба 2.1. – Животна филозофија

Васпитно-образовни циљ часа	Ученици схватају да вредности имају другачији смисао у пракси.
Наставна средства	Листа од око 15-20 различитих начина живота написана на плакату или на табли. (Примери: менаџер, радник, пензионер, манекен, клошар, избеглица, поп звезда, спортиста, лекарка-епидемиолог, милијардер).
Напомена	Вежба је намењена вишим разредима основне школе.

Поступак

- Ученици оцењују сваки начин живота према следећој лествици:
  - 7 – Веома ми се допада
  - 6 – Допада ми се
  - 5 – Прилично ми се допада
  - 4 – Свеједно ми је
  - 3 – Небитно ми је
  - 2 – Не допада ми се
  - 1 – Уопште ми се не допада.
- Наставник тражи од ученика да упореде своје резултате са резултатима других ученика у паровима, или групама од по три или четири ученика.
- На крају долази до одељенске дискусије: За које се вредности залажу заступници појединих животних стилова (себичност, солидарност, добри међуљудски односи, слава...) Како оцењујете овакве оријентације: шта је у њима разумно, а шта проблематично?

Додатна активност

Ученици описују како замишљају идеалан начин живота (требало би да избегавају опис свог садашњег начина живота). Откривају које су то противречности; да ли се држе сопствене лествице вредности?

Варијације (за више разреде основне школе):

Уместо са списком заговорника одређених животних стилова, ради се са наставним листом "Различити начини живота "

Материјали

(погледати следећу страницу)

Различити начини живота

Замислите да су наведене тезе искази сасвим различитих особа и разговарајте о њима.

1. Следеће је потребно у животу: умереност, интелигенција, балансирање између крајности, пријатељства, самоконтрола, дисциплина, моћ предвиђања, леви манири и поштовање одређених традиција.
2. Оно што се у животу рачуна су индивидуална и интелектуална слобода, равнодушност према материјалном и физичком свету.
3. Најважније особине су саосећање, љубав, оданост, контрола страсти и интереса, отвореност према другима. Сам интелект, потрагу за моћи и егоизам не треба ценити.
4. Уживање у животу је важније него мењање света: етичност, дисциплина и лична жртва су од другоразредног значаја; у првом плану је друштвеност, али са периодима самоће.
5. Човек треба да се поистовети са групом и склапа пријатељства. Оно што је важно јесу друштвеност и акција, као и одбијање медитације као превише апстрактне, одбијање самоће и материјалних интереса. Пожељније је позитивно емоционално испољавање и дељење позитивних искустава са другима.
6. Човек треба да тежи разним физичким активностима, истраживању сопственог света и стварних чула, усредсређености на рад, а не да ужива у сањарењу као што је носталгија и комфор и удољавању самом себи.
7. Дани иду један за другим, али сваки је различит. Нестабилност и прилагођавање су кључни и требало би уживати у сваком непоновљивом тренутку. Изнад свега, не треба робовати идеји.
8. Једноставна уживања су важна: комфор, пријатељство, одмор, добро здравље; не одобравати интензивна и превелика уживања, треба одбацити амбицију и фанатизам.
9. Отвореност и пријемчивост су нужни: задовољства и успеси ће доћи сами по себи; мирно чекајте и будите отворени за оно што живот носи.
10. Човек мора имати самоконтролу, али и бити обазрив, свестан сила у свету и људских ограничења. Мора бити великодушан, али не и претерано да идеализује, треба да иде кроз живот достојанствено и уз самоконтролу.
11. Размишљање је важно. Јер, свет је превелик и преагресиван. Душевни живот је кључан и има предност над испразним, opakим светом којег се морамо клонити.
12. Фокус је на деловању, извршавању, изазову и изградњи; тело, руке, мишићи су стварни живот. Умност, комфор и опуштање треба одбацити.
13. Људска бића постоје да би служила: треба бити користан другима како бисмо подстакли њихов лични развој. Одрећи се себе зарад света; бити понизан, доследан, веран, флексибилан. Примити не захтевајући, радити за владавину Добра.

Вежба 2.2. – Системи вредности

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици размишљају о различитим вредностима и њиховом значају за њих лично.
Наставна средства	Папир и хемијске оловке, радни лист који садржи листу различитих вредности.
Напомена	Ова вежба је погодна за 5. или 6. разред.

Поступак

1. Сваки ученик добија листу са 20 вредности које нису поређане ни по каквом посебном реду: друштвени успех, љубав, послушност, сигурност, мир, ред, људско достојанство, позитиван став о себи, једнакост, поштовање других, искреност, породица, солидарност, осећање одговорности, правда, толеранција, слобода, такмичење, здравље, патриотизам.
2. Ученици раде у паровима. Наставник тражи од ученика да групишу вредности на листи у три категорије. а) „У прву ставите оне које су вам најважније; б) у другу оне које су вам најмање важне; в) у трећу оне које не можете нигде да сврстате.“ Овај задатак треба да се ради полако и промишљено, 10-15 минута. Имајући у виду додатну активност, тражите од ученика да задрже листе са својим првим изборима.
3. Размена информација се одвија кроз дијалог у групама парова који се смењују. Предвиђена су два-три разговора у различитом саставу група.
4. Завршну рунду разговора води одељење у целини – о важним сазнањима и уоченим појавама.

Додатна активност

1. Ученици формирају групе од по троје и упоређују њихове појединачне системе (листе са првим изборима) одговарајући на следећа питања:
  - Зашто сам изабрао ову вредност као најважнију?
  - Да ли је та вредност од икаквог значаја за моје понашање?
  - Које су препреке њеном остварењу?
  - Шта ме ту највише брине?
  - На који начин то могу решити?
  - Који ставови су лично моји наспрам стварних колективних обавеза?
2. Ученици рангирају своје вредности под категорије ("Зашто је ова вредност од посебне важности?"); на пример лични развој, људска права, друштвени успех, здравље итд. Која категорија се чини најзначајнијом?

Вежба 2.3. – Игра "Ко остаје на сплаву"

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици се упознају с појмом вредности. Уче како да препознају предрасуде. Тренирају вештину аргументовања.
Наставна средства	Картице које садрже информације о ликовима.
Напомена	Ова вежба је примеренија вишим разредима основне школе.

Поступак

Наставник прво излаже замишљену ситуацију што живописније, а она је оваква:

Девет људи плута на сплаву на отвореном мору. Не знају где се тачно налазе. Сплав је премали за све њих у условима узбурканог мора. Четворо мора бити бачено у море или остављено на пустом острву.

Којих четворо ће то бити и зашто?

Ово није само играње улога већ и поистовећивање са ликом да би пронашли разлоге због чега он или она заслужује да преживи више него остали. Опис ситуације и оно што је у игри су такође назначени на картици. Мора бити потпуна тишина током ове прве фазе која траје десет минута.

1. Формирају се групе од девет чланова. (Варијанта: мање групе, али у том случају се задатак мења у смислу смањивања броја људи на сплаву.) Сваки ученик добија картицу са карактерним особинама одређеног лика који треба да представља. Глумећи тај лик, он или она мора аргументовати разлоге зашто баш та особа треба да остане на сплаву. Мора говорити у првом лицу – „Ја“. Да би се повећала интеракција, свака особа мора не само бранити свој већ и нападати други лик.
2. Свака група на основу изнетих аргумената одлучује ко би требало да остане на сплаву. Одлука групе мора бити донета у року од двадесет минута.
3. Пред читавим одељењем, свака група износи свој избор, образлаже га и упоређује са избором других група.
4. Закључна дискусија се води заједнички, на нивоу одељења – о вредностима и предрасудама које су условиле одлуке ученичких група.

Материјали

Неколико примера различитих ликова

Тридесетогодишњи декоратер, неожењен, активно се бави политиком.	Ром који је управо изашао из затвора.
ХИВ позитивна проститутка.	Стара жена, удовица, која путује у родну земљу са својом уштеђевином да би поново видела сина.
Руски пијаниста, отац двоје деце.	Енглески скинхед, пијан.
Петнаестогодишњи тинејџер, добитник важне књижевне награде.	Познати стари амерички играч бејзбола.
Амбасадор који ради за Уједињене Нације.	Млада мајка која је сломила ногу.
Војник који се враћа с одсуства.	(смислити још неки лик)

Треће поглавље – Упознавање с људским правима

Увод

Илустрација приказује предмете који су блиски деци и млађим људима. Сваки од њих може представљати симбол људских или дечјих права – шатор (право на одмор), кишобран (заштита), тањир са храном (право на испуњавање физичких потреба), књига (право на образовање, слободу мисли), плишани меда (право на слободно време и игру), застава (заштита грађанских права од стране државе), кутија са првом помоћи (здравствена заштита), коверта (слобода комуникације и изражавања), кућа (приватност). Глобус може представљати идеју заштите људских права за свако људско биће. Симболи су послогани разиграно, један изнад другог, и можемо их замислити како се врте у круг. Повезани на овакав начин чине целину која представља више од самих делова. Узмите само један комад, и целина ће се срушити.

Ова слика је прави пример који показује колико моћни могу бити наизглед врло једноставни симболи. Тражење симбола који описују људска права је задатак који се може доделити како старијим тако и млађим ученицима. Овај задатак им омогућава да повежу своје лично искуство са људским правима и да истраже значај људских права за своје животе. Неколико вежби у овом поглављу следи овакав приступ.

Вежбе у овом поглављу се баве људским правима – кључној теми образовања о људским правима. Друга поглавља, као што је оно о вредностима, наглашавају поучавање путем људских права – са људским правима као педагошком водилом. Ове вежбе се фокусирају на поучавање о људским правима:

- препознавање људских права: ученици знају једно или неколико људских права детаљно и разумеју основна начела;
- тачно разумевање људских права – ученици читају једни другима, полако и пажљиво, јер важна је свака реч;
- повезивање људских права са свакодневним животом; ученици разматрају своја лична искуства, жеље и потребе кроз перспективу људских права.

Неколико вежби су примери учења путем рада на задацима.

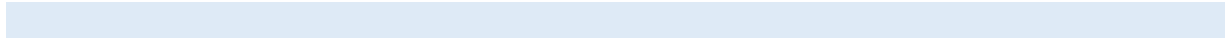
Ученици праве постер или ковчежић са благом и стварају симболе који представљају одређена људска права. Користећи се креативним вештинама ученика, такви задаци чине промену у односу на стандардно учење путем књиге или снажније когнитивно оријентисане форме.

Сви задаци захтевају помно размишљање у одељењу. Ученици би требало да разумеју да се људска права могу прекршити, те да из тог разлога морају бити дефинисана и заштићена законом као и средствима која захтевају употребу силе (снаге реда, казни систем).

Са старијим ученицима (у вишим разредима основне школе) могуће је учинити неке додатне кораке. Људска права су основна права, што значи да ниједна јавна власт не треба да их

потврђује или да буде у позицији да их одузме од нас. Ученици треба да знају да постоје основни правни акти о људским правима као што је Европска конвенција за заштиту људских права. Морају разумети да су наша права ограничена правима других. Сами морамо да откријемо како то треба разумети, а уколико је потребно, законодавци и судије ће морати да донесу одлуку. Као што извештаји Савета Европе и невладиних организација показују, сама држава такође може бити претња људским правима. У таквим случајевима, грађани се могу обратити националним уставним судовима или Европском суду за људска права у Стразбуру.

Пажња! Вежбе везане за људска права које следе могу се, употпуњене или уместо ових, спровести у контексту дечијих права, пре свега у нижим разредима. (Линк за дечја права: http://www.unicef.be/kids/IMG/pdf/praxis-buch_kinderrechte_komplett.pdf.)

Вежба 3.1. – Ковчежић са благом

Васпитно-образовни циљеви часа

Ово је вежба за децу млађу од шест година. Она разумеју да деца имају своја права, постају свесна да та права постоје и да је важно поштовати их.

Наставна средства

Ковчежић са благом је нарочито лепа кутија коју су деца сама украсила и временом напунила (УНИЦЕФ-овим сликама² које илуструју дечја права, луткама и разним предметима, касније и чланцима из новина).

Поступак

1. На почетку кутија садржи једну или две слике које представљају право на једнакост и право особа са физичким или психичким сметњама у развоју на посебну пажњу и стручну помоћ (видети горе наведени линк). Разговор у одељењу: Шта би ове сличице, односно, пиктограми, могле значити? Пажња: Реч је о дечјим правима!
2. Продубите разговор на тему одабраног дечјег права. Шта ово нама значи? Ко већ има искуства с овим правом? Ко брине да се то право заштити? Ко нам помаже када се оно прекрши?
3. У наредном периоду од једне до три године додаваћемо нове симболе о другим дечјим правима у свој "ковчежић с благом". Као подсетник, за свако дечје право убацићемо по један предмет. Који предмет(и) најбоље одговара(ју) оном дечјем праву о којем смо данас говорили? Свечано ћемо у ковчежић ставити прави предмет.
4. Током наредних година, на одговарајућем школском нивоу (рецимо, од првог до трећег разреда), периодично ћемо се бавити и другим дечјим правима. При том, полазна тачка може бити нови симбол који деца одреде претурајући по кутији. У погледу метода, даљи рад се одвија према горњем моделу. До краја, може се прорадити потпуна листа дечјих права (видети горе наведени линк).

² Линк за УНИЦЕФ-ове пиктограме: http://www.unicef.be/kids/IMG/pdf/praxis-buch_kinderrechte_komplett.pdf

Вежба 3.2. – Жеље и потребе

Васпитно-образовни циљ часа	Ученици разумеју разлику између ствари које желе или би хтели од онога што им је стварно потребно.
Наставна средства	Папир, хемијске оловке, маказе.

Поступак

1. Наставник тражи да ученици на комадиће папира (А6) нацртају неколико ствари за које сматрају да су им потребне, или да запишу одговарајуће речи (наставник може сам припремити цедуље пре лекције или задати ученицима да их сами изрежу). У обзир долазе ствари за које ученици мисле да су им апсолутно неопходне. (Наставник ближе конкретизује, нпр. : Замислите оно без чега не бисте могли живети! Или: Наведите осам ствари које би вам биле апсолутно неопходне ако бисте морали да живите годину дана на пустом острву!). Сваки ученик може нацртати отприлике 6-8 цртежа. За сваки цртеж/реч предвиђен је посебан листић.
2. Кад су цедуље спремне (после 10-15 минута), наставник дели ученике у групе од троје или четворо.
3. Свака група се сада мора договорити да остави само пет цртежа, а остале оставе по страни. Само пет најважнијих ствари могу остати на столу. Након тога групе једна другој објашњавају којих пет ствари су изабрале. Да ли су све групе изабрале исте ствари?

Додатна активност

Наставник разаципа конопцац за сушење веша преко целе учионице и качи на њега цртеже. Потом разговара са одељењем који цртежи/појмови заиста представљају егзистенцијалне потребе (храна, топлота, љубав итд.) а који више изражавају жеље чије испуњење није од животне важности. На крају, на конопцу треба да остане само пет цртежа. Могу ли се ученици усагласити којих пет ће то бити?

Коначно, на табли ће бити истакнути појмови ПОТРЕБЕ и ЖЕЉЕ, те још једанпут, кроз разговор, растумачени.

Ову вежбу је најбоље радити код првог разговора о људским и дечјим правима

Вежба 3.3. – Дрво људских права

Васпитно-образовни циљ часа Ученици развијају појмовни оквир како би изнели своја размишљања на тему људских права.

Наставна средства Фломастери, велики листови папира који ће бити постављени на зид.

Претходне напомене

Претпоставка је да су ученици већ прошли кроз први увод у људска права и тако стекли основна знања, или да су раније имали разговор о значењу термина "људска права" и о томе која се права ту подразумевају.

Вежба се може применити и на дечја права која се у нижим разредима поједностављено приказују. Линк за дечја права: http://www.unicef.be/kids/IMG/pdf/praxis-buch_kinderrechte_komplett.pdf

Поступак

1. Наставник дели ученике у мале групе од по три до пет ђака.
2. Она/он тражи од сваке групе да нацрта једно лепо дрво и да га именују „Наше дрво људских права“. При дну стабла треба да напишу „људска права“. Након тога би на главне (најдебље) гране дрвета требало да запишу неке кључне појмове за које ученици мисле да су фундаментални и од посебне важности. Из ових главних грана "расту" тање гране са појмовима за које ученици мисле да произлазе из главних или су им сродни.
3. Након 30-ак минута, групе постављају своје цртеже на зид и објашњавају другима шта су то на њима написали. Направљени плакати могу неко дуже време остати на зиду. Послужиће као украс, а могу се користити и у неким другим лекцијама.

Додатна активност

Пошто је – на основу вежбе и претходног увида – сазнао представе ученика о људским правима, наставник може детаљније обрађивати људска права или дечја права и закључити до које мере стварна права одговарају правима која су на дрвету записали ученици.

Вежба 3.4. - Конопци

Васпитно-образовни циљ часа	Сврха ове вежбе је да представи опште гледиште на наше заједничко порекло као увод у образовање о људским правима. Сви људи деле заједничко порекло, исту земљу и имају иста права независно од тога где живе и у којој ситуацији живе. Вежба визуализује велике бројке како би биле разумљивије деци.
Наставна средства	Два конопца дужине 4,6 и 7,2 метара, (пожељно) карта света или глобус, или листа са популацијом разних земаља.

Поступак

1. Наставник показује ученицима конопца дугачак 4,6 метара и пита их да ли могу да му погоде дужину. Када се ученици сложе да је конопца дугачак 4,6 метара, пита их колико то износи милиметара.
2. Дужина конопца од 4.800 милиметара може да буде симбол дужине историје наше планете, с обзиром да се сматра да је земља стара приближно 4.800 милиона година.
3. Наставник се враћа на причу о настанку планете и пролази кроз главне догађаје у историји земље, с тим да 1 милиметар представља 1 милион година. Колико дуго су људи на земљи? Показује им постојање људске врсте на задњих 1-2 милиметара и упоређује их са остатком конопца. Можда људска бића нису толико важна? Можда треба да будемо врло обазриви и водимо рачуна о планети на којој живимо?
4. Наставник прича ученицима нешто мало о историји човечанства. Према тренутним сазнањима, људски живот се први пут појавио у Африци. На почетку смо сви ми били Африканци! Онда су људи мигрирали из Африке и на крају населили целу планету. Данас постоји много земаља и различитих група које говоре пуно различитих језика и имају различите културе и религије, али на почетку смо сви били једнаки.
5. Наставник показује ученицима други конопца. Колико је он дугачак? Данас на свету живи 7,2 милијарди људи.³ Тако, 1 милиметар конопца представља 1 милион људи. Наставник сада показује на конопцу различите величине неких земаља, нпр. Кине, Индије, Русије, Немачке, Швајцарске или Лихтенштајна, те колико им центиметара/милиметара припада. Која је величина наше земље? Неки људи деле свет на „наше људе“ и „странце“. Уже нам показује да су већина људи „странци“! Али сви ми делимо ову планету као наш дом и морамо научити како да живимо заједно. Земље света, кроз организацију Уједињених Нација, одлучиле су да, упркос чињеници да смо различити и живимо на различитим местима, сви имамо иста права.

Додатна активност

На основу овог увода наставник може даље да расправља о питањима животне средине, људских права уопштено, предрасудама и стереотипима (видети поглавље „Како видимо друге“), географским питањима и међународним односима.

³ Наставник треба да, ако је неопходно, измени овај податак и прилагоди дужину ужета према новом броју становника; 7,2 милијарди људи је било у 2013/2014. години.

Вежба 3.5. – Плакат о људским правима

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици продубљују знање о појединим аспектима људских права. Вежбају вештину разумевања прочитаног. Развијају своје креативне вештине.
Наставна средства	Велики листови папира, папир у разним бојама, фломастери, маказе, лепак, стари часописи и новине, слике и фотографије; текст из Европске конвенције за заштиту људских права или Универзалне декларације о људским правима (оба документа су доступна на интернету).

Поступак

1. Ученици формирају групе од по четворо.
2. Наставник задаје свакој групи један чланак који говори о неком људском праву. (Варијанта: Старији ученици могу да одлуче на којем чланку желе да раде и објашњавају због чега су баш њега изабрали).
3. Свака група припрема плакат о изабраном/задатом људском праву. Плакат се састоји од следећих делова:
  - а. наслова који представља једно људско право;
  - б. текста из Европске конвенције за заштиту људских права или Универзалне декларације о људским правима;
  - в. слике (симбол, пиктограм) која представља то људско право (нпр. точак може представљати слободу кретања, уста за слободу изражавања);
  - г. анализу структуре људског права (за напредне разреде), у којој се говори о:
    - особама које имају то право, или онима којима то право највише значи;
    - садржају права (од чега те то право штити и шта омогућава);
    - средствима за примену или спровођење тог права;⁴
4. Групе представљају своје плакате и дискутују о њима у одељењу.

Додатна активност

Плакат такође може садржати примере нарушавања људског права о коме је реч и како би то право могло или требало да буде спроведено.

Варијација

Овај задатак може да послужи као увод у тему или дубљи рад на њој. Као што је горе споменуто, структура плаката може варирати у односу на узрасну доб групе и предзнање ученика.

Препоручљиво је комбиновати ову вежбу са другим вежбама на тему људских права (нпр. успоставити везу са личним искуствима ученика, разговором о проблемима кршења људских права, о имплементацији неког права и универзалности људских права.)

⁴ Видети: Yves Lador, *Teaching guide to the European Convention on Human Rights*, Geneva/Strasbourg, 1997, p. 53f (како настаје људско право?).

Вежба 3.6. – Лет балоном

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици постају свесни универзалних вредности у људским правима. Разумеју да су нека права имплицитно садржана у другим правима, али унутар система људских права разлика је у томе јесу ли одређена људска права заштићена или не. Ученици разумеју да су људска права неотуђива и да се деспотско укидање људских права граничи са диктатуром.
Напомена	Ова игра се може користити као увод на почетку једне од низа лекција о људским или дечјим правима или као прелазни задатак на крају.
Наставна средства	Хемијске оловке и папир, по могућности велики листови папира који се могу ставити на зид; листа права која се могу одбацити/којима се може дати приоритет.

Поступак

1. Наставник управља игром. Ученици су распоређени у групе од по петоро до шесторо. Свака група добија плакат и маркере. Ученици цртају велики балон изнад океана или локалног предела. Вреће с песком које представљају десет људских права су залепљене на плакат (погледати листу ниже доле).
2. Сада игра почиње. Ученици треба да замисле како путују у „балону људских права“. Балон почиње да пада и путници морају бацити неку врећу како би избегли несрећу.
Задатак ученика је да распореде људска права, која су представљена у теретним врећама, по приоритету. Користиће следеће критеријуме: Да ли је неко право имплицитно садржано у другоме? Да ли је неко право од посебног значаја за демократију или за наше личне потребе?
3. Међутим, балон и даље пада и потребно је бацити још терета у редовним размацима. Ученици морају да баце још врећа са теретом. Након што су бацили четири или пет врећа, балон се безбедно приземљује.
4. Разматрање урађеног задатка:
Свака група представља своју листу целом одељењу и објашњава (неке) своје приоритете. Затим се листе могу поредити. Постоје ли велике разлике? Такође би требало поразговарати о учињеном раду у групама. Да ли је било тешко усагласити се? Да ли је било тешко дати приоритет неким правима у односу на друга?
У квалитетном уставу, укидање било којег од тих права узроковало би озбиљну штету демократији. Људска права су права која нам по природи припадају и зато су неотуђива. На темељу тога може се рећи да је лет балоном заправо симулација ситуације за коју се надамо да се никад неће догодити. То треба јасно нагласити у закључку.
Ако би ученици на основу тога довели у питање правила игре, онда би се могло сматрати да је образовни циљ потпуно испуњен.
Могуће је продужити разматрање проучавајући која од ових права су део устава земље и како се та права штите.

Додатни предлог

Када се ова вежба ради са млађим ученицима, комаде терета – права - требало би заменити терминима који су познатији ученицима, на пример „слободни избори“ могу се заменити „играчкама“. Током разговора након урађене вежбе ови предмети се могу повезати са дечјим правима.

Материјал

Изабрана људска права

Може се размислити и о другачијем избору људских права за ову вежбу, рецимо, заменити доњу листу потпуном листом људских права са разних интернет-сајтова или из прилога у Приручнику III ове едиције.

Терет у балону се састоји од следећих права:

- слободни избори
- слобода власништва
- равноправност жена и мушкараца
- чисто и здраво окружење
- приступ здравој храни и чистој води
- право на образовање
- слобода мишљења, савести и вере
- одећа и дом за све грађане
- приватни живот без уплитања
- слобода кретања.

Четврто поглавље – Како видимо друге људе

Увод

Ова слика приказује девојчицу која гледа дечака кроз лупу. Слика коју ствара лупа је слична али не и идентична дечаку у стварности. Дечак не зна како изгледа та његова слика. Она може да буде нетачна или тачна, може чак да приказује више појединости него што је дечак свестан или више него што он жели да прикаже. Обоје су насмејани, зато разлике између перцепције и стварности не представљају проблем. Девојчица се смеје слици, а не самом дечаку.

Сви ми користимо лупе када посматрамо друге људе и памтимо оно што о њима видимо под лупама. Ми судимо о другима на основу тих менталних слика. Такве слике су сирови материјал из којег стварамо стереотипе. Сви се ослањамо на таква поједностављења сложеног света који нико од нас у потпуности не разуме. Уколико стереотипи постану предрасуде, поготово оне негативне, онда те предрасуде могу подстаћи раздор и непријатељство у друштву.

Вежбе у овом поглављу помажу ученицима да постану свесни својих перцепција и предрасуда о другима, да критички размишљају о њима и да их исправљају, уколико је то потребно. Дакле ово поглавље се усредсређује на социјалну димензију демократије и људских права. Наше међусобне перцепције, предрасуде и начини интеракције једни с другима пружају основу у којој демократија и људска права треба да буду укоренењени. Није довољно поставити демократију и људска права као темељна начела у Устав и Владу; њихови социолошки и културолошки корени су подједнако важни.

Уопштено, ученици би требало да разумеју да је функција стереотипа смањење сложености нашег друштва и света у ком живимо. Такође би требало да разумеју да стереотипи могу бити опасни, сејући семе непријатељства и дискриминације у друштву. Ово нарочито може да се деси када срећемо људе из других земаља и култура који у нама некад буде осећање страха. Образовање помаже људима да препознају предрасуде и стереотипе који нас наводе на погрешно размишљање, те да их, кад их препознају, исправе.

Старији ученици такође могу разумети да наше перцепције и предрасуде у крајњој инстанци утичу на то да ли култура у којој живимо подржава или занемарује демократију и људска права у заједници. Буквално, демократија почиње - од мене и од тебе!

Вежба 4.1. – Сви различити, сви једнаки

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици уче да боље упознају и прихвате једни друге у групи. Откривају шта имају заједничко а чега нису били свесни.
Наставна средства	Комадић креде или канап.

Поступак

1. Учионица или просторија без клупа: слободан простор се подели у два дела кредом или канапом. Испрва, читаво одељење стоји с једне стране линије.

Наставник сад говори наглас једну по једну од предложених карактеристика. Чим наставник изговори особину, они који сматрају да је имају прелазе преко црте. Наравно, списак особина мора бити прилагођен узрасту и ситуацији у одељењу.

Примери: Сви они који ...

- носе фармерице
- имају плаве очи
- су старији/млађи него што предвиђа календарска година за разред
- су посетили друге земље у Европи
- редовно читају новине
- код куће говоре језик различит од оног у школи
- су били предмет дискриминације
- имају пријатеље са сметњама у развоју (физичким, духовним)
- имају предрасуде према некој другој групи људи.

2. Ученици разматрају следећа питања:

- Да ли се ико нашао у групи са неким за кога је сматрао да са њим нема ништа заједничко ?
- Какав је осећај бити део велике групе?
- Какав је осећај бити сам или врло усамљен?
- Ко је доживео слично искуство: а) припадност већини, б) осећај усамљености и неприпадања?

Додатна активност

Ученике можемо питати да сами предложе неке карактеристике, али наставник мора пазити да то не буду карактеристике на које ученици могу бити доста осетљиви.

Варијација

Чим наставник изговори карактеристику, ученици се крећу по одељењу и формирају групе од особа са истим особинама. Остају заједно за тренутак да би попричали о томе шта имају заједничко (на пример, ствари које воле, поседовање или недостатке одређених особина итд.).

Вежба 4.2. – Различитост

Васпитно-образовни циљеви часа Ученици развијају свест о различитости и чињеници да неке различитости имају корене у друштвеним структурама.

Наставна средства Велики лист (А3) папира исечен у 4 траке.

Поступак

1. Ученици или наставник на припремљене траке папира записују што више могућих типова разлика између људи. (Примери: велик – мали; сиромашан – богат; црнокоп – плав; добродушан – нетрпељив; образован – необразован; незапослен – запослен; млад – стар; здрав – болестан; шеф – радник; газда – подстанар; муслиман – хришћанин, итд.)
2. Прво се разговара са целим одељењем, што резултира поделом на 5-6 група ученика. Свака група саставља листу за одређени тип различитости:
  - физичке разлике
  - психолошке (карактерне) разлике
  - социјалне разлике
  - културне разлике.
3. Ученици поседају по групама од 4-5 чланова (број представља горе набројане категорије). На табли стоје подстицајна питања:
  - Како долази до разлика у овој категорији?
  - Које су последице ових разлика по појединца и његове развојне могућности?
  - За које је од ових разлика одговоран сам човек, а за које није?
  - Шта одређена особа може учинити да превазиђе ове разлике, уколико је у стању да то учини?
4. Свака група подноси извештај, а закључна дискусија показује шта су ученици схватили о разликама између људи :
  - "Схватам да знам ..."
  - "... али сам научио ..."
  - "Највише ме је изненадило ..."

Додатна активност

Ученици у писаном облику приказују две ситуације у којима су на мучан начин искусили различитост. Текстовете после могу продискутовати са целим одељењем или у групи.

Вежба 4.3. – Тачно и нетачно

Васпитно-образовни циљеви часа	<p>Ученици развијају своје способности расуђивања и доношења одлука. При том се подстичу на критичко размишљање.</p> <p>Ученици постају свесни стереотипа које имају и о њима критички размишљају. Разумеју да нам поједностављивање ствари и стереотипи помажу да се носимо са сложеностју света у којем живимо, али и да су они повезани са ризицима и опасностима да се претворе у клишее и предрасуде.</p>
Наставна средства	<p>У учионици не сме бити столова и столица. Простори за „тачно“ и „нетачно“ постављени су у супротне углове учионице, где су те две речи исписане на таблама.</p>

Поступак

1. Ученици стоје на средини учионице. Наставник чита листу тачних или нетачних изјава о женама, мушкарцима, разним етничким групама, нацијама итд. При том се пази да неки исказ не буде увредљив за поједине ученике.

Примери исказа:

- Дечаци су у спорту бољи од девојчица.
- Шпанци говоре језиком који потиче од латинског.
- На Балкану људи раде мање квалитетно и с мање воље него људи у Западној Европи.
- Кинези највише воле да једу псеће месо.
- Плавуше су једнако интелигентне као друге жене.
- Швајцарска је богата земља; сви Швајцарци имају пуно новца.

Како наставник чита ове исказе, ученици иду у одређени угао учионице у зависности од тога да ли сматрају одређену изјаву тачном или нетачном. Ученици који немају став остају у средини.

2. Наставник позива ученике да објасне свој избор. Проистекле дискусије су и пожељне и драгоцене.
Наставник даје тачан одговор тамо где ученици нису добро одабрали.. Изузетно је важно да се овај корак не прескочи.
3. У закључном разговору, ретроспективно се обрађује наш однос према стереотипима и предрасудама. Ученици треба да се обавесте о функцијама и предностима, али и о опасностима упрошћавања и стереотипа. Ако је потребно, наставник то посебно наглашава.
4. У другом делу вежбе, могу се користити истините и погрешне тврдње које су саставили сами ученици подељени у групе (4-5 тврдњи по једној групи). Одговарајуће групе воде вежбу. Наставник задржава право вета на дискриминаторне или увредљиве исказе.

Додатна активност (за више разреде основне школе)

Ученици анализирају на који се начин медији носе са питањима мањина, полова, насиља, итд. Препознају примере стереотипа, предрасуда, површности, односно темељног истраживачког новинарства. Покушавају да исправе информацију за коју сматрају да је нетачна или непотпуна.

Вежба 4.4. – Први утисци

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици су способни да препознају стереотипе и постају свесни разноликости утисака и перцепција које људи имају једни о другима. Ученици вежбају активно слушање и уче да поштују друге.
Наставна средства	Фотографије људи (онолико колико има ученика) које могу у ученицима побудити различите реакције лепе се у горњи део великог (А3 или А4) листа папира (наставник би требало да изабере ликове разних година, култура, етничке припадности, итд.). Већи део папира оставити празан.

Поступак

1. Ученици формирају круг. Наставник даје сваком ученику лист папира са по једном фотографијом.
2. Наставник тражи од сваког ученика да погледа фотографију коју је добио и размисли о три ствари с њом у вези:
  - "Видим ..."
  - "Сматрам ..."
  - "Осећам ..."
3. Ученици записују своје прве утиске на дну стране (највише два реда). Савијају тај доњи део папира како би сакрили то што су записали и додају лист особи која им је са леве стране.
4. Ово траје док сви листови не прођу цео круг. У другом кругу, ученици испisuју своје коментаре за одговарајуће фотографије, пресавијају текст да се не види и предају папир даље.
5. Пошто су сви листови прошли цело одељење или део одељења, свако добија "свој" првобитни лист и чита разне коментаре о одговарајућој слици.
6. Следи одељенски разговор о коментарима:
  - По чему су ваши први утисци били слични или различити?
  - Шта је на вас оставило највећи утисак на први поглед?
  - Шта вас је изненадило, разочарало или вам се допало?
  - Шта сте открили о себи приликом ове активности?

Варијација

У великим одељењима могу се формирати 2-3 групе унутар којих циркулише папир с фотографијом, а тако се и штеди у времену.

Вежба 4.5. – Сви ми имамо предрасуде

Васпитно-образовни циљеви часа	<p>У овој вежби ученици доводе у питање стереотипе и предрасуде о другим људима и припадницима мањина. Откривају како људи виде припаднике различитих мањина.</p> <p>Ученици постају свесни како својих ограничења кад је у питању толеранција тако и својих сукобљених система вредности.</p> <p>Ученици се обучавају како да развију вештине активног слушања док одлучују да ли да се сложе са туђим мишљењем.</p>
Наставна средства	Једна копија радног листа (сценарија) за сваког ученика.

Поступак

1. Сваки ученик добија један примерак сценарија и чита га у себи.
2. Ученик бира три особе из сценарија са којима би желео да путује возом у истом купеу спаваћих кола и још три са којима не би желео тако да путује (ставља ознаке "+" и "-").
3. Ученици формирају групе од по четворо.
  - Упоређују своје изборе и такође упоређују одговарајуће разлоге за одабир који су направили.
  - Покушавају да се усагласе око листе са три пожељна и три непожељна сапутника.
  - Бирају представника за своју групу.
4. Пред целим одељењем, свака група представља своју листу пожељних и непожељних сапутника, притом износећи разлоге за свој одабир.
5. Наставник подстиче дискусију поводом изнешених ставова следећим питањима:
  - Који су били главни фактори одлучивања?
  - Ако се група није усагласила око листе избора путника, зашто није?
  - Које стереотипе садржи листа путника?
  - Одакле ове предрасуде или клишеи потичу?
  - Како бисте се ви, рецимо, осећали када нико не би хтео да путује са вама?

Додатни предлог

Листа се може прилагодити узрасту и социјалном пореклу ученика, али свакако треба да укључи људе који представљају мањине које су већ на први поглед лако препознатљиве, као и оне мањине које није лако распознати.

Материјали

(видети следећу страницу)

Сценарио

Започели сте дуго путовање возом које ће трајати неколико дана. Делите купе за спавање са још троје људи.

Са којим од следећих путника бисте радо делили ваш купе? (Обележите са "+").

Са којим путницима не бисте желели да делите купе за спавање? (Обележите са "-").

- гојазни швајцарски банкар
- италијански ди-џеј који конзумира дрогу
- Африканац који продаје егзотичне артикле
- Ром који је управо изашао из затвора
- немачка рок певачица, феминисткиња
- страна студенткиња хомосексуалног опредељења
- млада Румунка са дететом
- пијани енглески скинхед
- ХИВ позитивна проститутка
- јако сиромашна избеглица
- наоружани страни војник
- млада жена која говори само француски језик

Вежба 4.6. – Сви смо ми једнаки, али су неки „једнакији“ од других

Васпитно-образовни циљеви часа Ученици препознају и анализирају разлоге и мотиве које људи имају када дискриминишу друге.

Наставна средства Велики дебљи листови папира и маркери.

Поступак

1. Наставник дели ученике у групе од четири до шест ђака. Групе морају имати паран број чланова. Свака група добија лист папира и маркер.
2. Она/он тражи да једна половина групе нацрта карикатуру друштвено успеле особе, а друга половина групе карикатуру губитника.
3. Наставник тражи од група да направе листу карактеристика својих модела: економски положај, професија, пол, етничка припадност, шта раде у слободно време, избор одеће, изглед, начин живота, изглед домаћинства, потрошачке навике.
4. Он/она тражи од група да размене своје цртеже и протумаче визуелни опис.
5. Цртежи се излажу на зид. Свака група треба целом одељењу да протумачи цртеж који су добили.
6. „Уметници“ објашњавају своје намере у погледу добитника/губитника којег су приказали цртежом. Разговором о идејама које стоје иза ових цртежа и ефекту који цртежи имају на посматраче, ученици се могу дотаћи следећих питања:
  - Које су главне карактеристике успеха?
  - Које су главне карактеристике неуспеха?
  - Који су главни фактори који стварају разлику између "добитника" и "губитника"?
  - Да ли нацртани људи припадају одређеним групама?
  - Имају ли сви људи једнаке шансе за успех без обзира на њихово социјално порекло?

Додатна активност

У наредној фази дискусије, постављају се питања:

Који су разлози за дискриминацију, искључивање људи из друштва само зато што се разликују због своје културе, порекла, сексуалног понашања, језика и сл.?

Који су разлози за неједнакост међу људима? Да ли је једнакост могућа и пожељна, или није?

Вежба 4.7. - Глобинго: "Људско биће је део целог света".

Васпитно-образовни циљеви часа

Циљ ове игре је да се покаже да је човек део целог света.

Наставна средства

Лист са бинго-пољима, упитник и питања за групну дискусију (види доле).

Поступак

1. Ученици попуњавају поља према постављеним питањима. Сваки квадратић има две линије: једну за име, једну за земљу. Требало би да покушају да у сваки квадратић упишу име једног друга из одељења, и име земље из упитника. Ученик који попуни лист „зове“ „бинго“.

Постоје разна питања која се могу поставити. Обично вам требају квадратићи од А до К, али можете додати још нека слова, иако је ученицима дозвољено да користе име друга из одељења само једном.
2. Након игре, можете започети групну дискусију. Ученици ће открити да је миграција нешто нормално скоро у свакој породици и нацији. Разговараће о глобалној људској ситуацији, о свету као мрежи.

Материјали за наставнике

Питања: пронађите некога у учионици ко ...

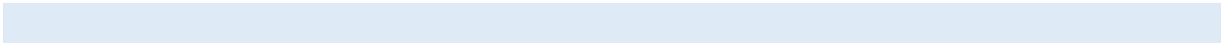
- А је путовао у неку страну земљу
- Б има пријатеља у страниј земљи са којим се дописује (путем писама, е-поште, Фејсбука...)
- В је недавно из ТВ-емисије научио нешто о једној страниј земљи.
- Г има рођака у страниј земљи
- Д ужива у страниј музици
- Ђ је помогао туристи који долази из стране земље
- Е ужива у храни из стране земље
- Ж има ауто произведен у страниј земљи (односно, имају га његови родитељи)
- З живи у кући у којој се говори више језика
- И има рођака који се родио у страниј земљи
- Ј је у скорије време читао у новинама репортажу о некој страниј земљи
- К је недавно разговарао са неким ко је живео у страниј земљи

Питања за групну дискусију

1. Шта сте научили једни о другима у овом поступку?
2. Шта вас је највише изненадило од онога што сте сазнали о вашим другарима?
3. Шта вам ова игра говори о нашем свету?

Материјали за ученике: Бинго лист

А	Б	В	Г
име:	име:	име:	име:
земља:	земља:	земља:	земља:
Д	Ђ	Е	Ж
име:	име:	име:	име:
земља:	земља:	земља:	земља:
З	И	Ј	К
име:	име:	име:	име:
земља:	земља:	земља:	земља:

Вежба 4.8. - Туристи

Васпитно-образовни циљеви часа	Ова вежба (играње улога) симулира сукоб култура и омогућава ученицима да посматрају стереотипе које уносе у ликове које глуме. То ће помоћи ученицима да постану свесни могућих сукоба у таквим ситуацијама. Вежба омогућава ученицима да размисле о томе како гледају на ствари „стављајући се у туђу кожу.“ Ученици развијају своје вештине комуникације.
Наставна средства	Комад папира или картон, фломастери; ако је могуће, симболички реквизити за "туристе" и "домороце", нпр. фотоапарат, копље и сл..
Напомена о организацији	Идеално би било да се ради са два различита одељења, свако са својим наставником као вођом. Улога оба наставника је да подсећа ученике на инструкције као и карактеристике њихових група: „туристи“ и „домороци“. Уколико то није остварљиво, игра се може одвијати и тако што ће одељење бити подељено на две половине, при чему су потребна два различита простора за изведбу (једно решење је учионица плус ходник).

Поступак

Напомене о методи

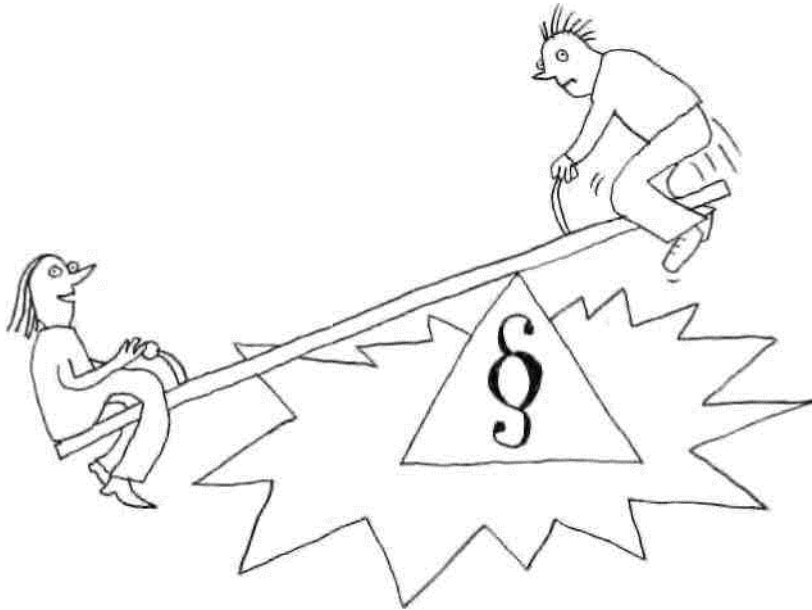
1. Наставник укратко води кроз тему и ток игре: Једну групу чине туристи са Запада који проводе годишњи одмор на острву на којем живе урођеници. Гости желе у миру да комуницирају с домаћима.
2. Формирају се две групе (2 одељења или две половине једног) од којих свака глуми једну групу (туристе, односно домороце). Групе имају на располагању 15 минута да припреме своје улоге и ситуациони контекст:

Туристи записују информације о земљи у коју иду, своја очекивања од овог путовања и припремају путну опрему, нпр. фотоапарат, мобилни телефон, новчанице у страног валути. Ако немају при руци ове ствари, могу их представити помоћу слика. Дестинација је велико, слабо насељено острво у Тихом океану.

„Домороци“ ближе одређују своју културу: структуру породице, економију, рукотворине, одећу и изглед кућа. Чланови „домородачке културе“ морају бити „примитивни“ и ван цивилизације колико год је могуће. Сами себи смишљају име.
3. Почине игра у две групе. Ситуација: Двоје туриста на излету случајно срећу припаднике домородачког становништва. (Сцена се може одглумити, али и само "препричати".) Враћају се својој групи и препричавају овај сусрет (тај део је инсцениран). Описују шта су то приметили о чудној култури домородаца.

На исти начин, домороци из исте сцене деле своје утиске о првом сусрету са туристима, износећи своје мишљење о понашању туриста (и ова сцена се игра).
4. Читава туристичка група нахрупи на територију домородаца који не желе да мењају своје животне навике. Упадају у домородачке куће и понашају се – у очима домаћих – непримерено. (Може се одглумити.)
5. Обе групе ученика се сусрећу ради размене информација:
  - Како се туристи осећају?
  - Како се осећају домороци?

- Шта туристи мисле о домороцима?
- Шта домороци мисле о туристима?
- Туристи објашњавају шта им смета у понашању домородаца.
- Домороци објашњавају шта им смета у понашању туриста.
- По мишљењу туриста, шта су домороци могли учинити да би њихов међусобни контакт прошао угодније?
- По мишљењу домородаца, шта су туристи могли учинити како би мање реметили староседеоце?
- У случају да морате да се вратите у земљу ових домородаца, шта би требало да знате или радите како би ваше понашање било прихватљивије за припаднике староседелачке културе?

Додатна активност

Ученици замишљају идеално друштво и указују на значајне разлике у односу на властиту културу.

Пето поглавље - Учинити да правда делује

Увод

Горња слика приказује дечака и девојчицу на клацкалици. Ослонац који подупиरे клацкалицу не налази се на средини и зато девојчица има дужи део даске а дечак краћи. Девојчица доминира у игри и чини се да ужива у томе. Дечак, са несрећним изразом лица, очајнички покушава да се спусти, али његови напори су узалуд. Такве ситуације често доводе до свађе и сукоба. Ослонац на средини је симбол параграфа који се односи на закон.

Слика се може протумачити на разне начине, што доводи до интересантних питања. Могућности дечака и девојчице у овој ситуацији нису једнаке, што одражава проблематику полне равноправности. Зачуђујуће, девојчица је та која се налази на дужем делу клацкалице. Можда девојчица вара, што значи да је прекршила закон, или само ужива у предности коју јој закон пружа како би надоместила за дискриминацију жена и девојчица у прошлости? Дакле, да ли је ово фер игра? Да ли једнакост увек значи фер игру? Чија људска права штити закон? Да ли су ичија људска права овде нарушена – и од стране кога?

Симбол параграфа отвара даља питања. Ко је смислио правила ове игре? Службени симбол закона односи се на државу и владавину права. Држава се може састојати од институција које деле моћ и контролишу једна другу путем система који ниједној институцији не даје превелику моћ у односу на друге - парламент, извршна власт и судство. Државу може водити добронамеран вођа или деспотски аутократа. Закони су кључни, јер претварају људска права у грађанска права за грађане једне државе. Закони стога штите људска права ако су нарушена. Међутим као што слика приказује, људска права могу бити нарушена од стране суграђана или чак и због неправедних закона.

Са друге стране, закон мора успоставити равнотежу између права сваког грађанина понаособ и, исто тако, дефинисати границе индивидуалних људских права како би штитио права других људи.

Вежбе у овом поглављу се баве питањима поштења и праведности. Ученици ће схватити да је правда кључна за мир и сигурност у друштву.

Вежба 5.1. – Слагалица

Васпитно-образовни циљеви часа	Игра симулира искуство неправедног односа према некоме. Ученици постају свесни својих реакција на неправедан третман, а те реакције су засноване на етичким начелима правде. Правда је темељна категорија људских права. Ученици схватају важност солидарности и сарадње у савладавању неправде.
Наставна средства	Коверте са деловима неке једноставне слагалице, или сликама исецканим у неколико делова.

Поступак

- Припрема: за сваку групу од три ученика требало би припремити једну слагалицу. Наставници могу користити једноставне, готове слагалице или их направити тако што ће изрезати слике (нпр. разгледнице или рекламе) у неколико делова. Свака слагалица треба да се стави у коверту. Идеално би било да се дупликат слике залепи на коверту. Наставник из једне трећине слагалица уклања неке делове, у другој трећини мења међусобно неке делове, а само једна трећина слагалица остаје комплетна.
- Наставник дели посебан задатак сваком члану групе:
  - ученик задужен да пази на задато време и добијене материјале
  - арбитар који спречава конфликте и осигурава да се инструкције спроводе како треба
  - ученик који извршава задатак.
 Наставник предаје коверту свакој групи, дајући им задатак да реше слагалицу у оквиру временског ограничења (које није баш велико). Ученици ће убрзо открити да ли њихова слагалица има све потребне делове или не и могу ли добити помоћ осталих група.
- Игра ствара јасне победнике и губитнике. У зависности од узраста групе и реакције ученика, следећа питања се могу користити да би размотрили и оценили искуство позитивне или негативне дискриминације:
  - Како сте се осећали кад сте схватили да групе имају различите материјале?
  - Како бисте се осећали да сте били у другачијој групи?
  - Како сте се осећали као део групе која има непотпун материјал?
  - Које врсте понашања су помогле, или одмогле успеху групе?

Додатна активност

Одељење води две дискусије:

- о ранијим личним искуствима ученика у аналогним ситуацијама
- о стварним ситуацијама у којима људи немају једнак приступ важним ресурсима (нпр. време, посао, новац, моћ).

Вежба 5.2. – Није поштено

Васпитно-образовни циљ часа Ученици постају свесни својих поимања правде и неправде.

Наставни материјал Фотографије конфликтних – фер и нефер – међуљудских ситуација (примери: спортисти који се рукују, сцене насиља итд.). Прављење пригодне збирке фотографија (што могу радити и ученици) захтева време и мора се благовремено испланирати.

Поступак

Ученици раде у паровима.

1. Наставник тражи од сваког пара да изабере фотографију. Они дискутују о садржају и на посебном листу исписују коментар или интерпретацију приказане ситуације.
2. Ученици описују ситуацију на слици онако како је они разумеју:
  - "На слици видим ..." (чињенични опис)
  - "Осећам ..." (емоционална реакција)
  - "То ме подсећа на..." (асоцијације, идеје)Ученици затим сортирају слике у три категорије:
  - Слике које приказују поштено и праведну ситуацију.
  - Слике које приказују нефер и неправедну ситуацију.
  - Слике за које ученици нису сигурни како да их класификују.
3. Парови формирају групе од по четворо. Сваки пар објашњава своју слику другом пару и покушава да их увери у став који су донели о тој слици. Слике са коментарима група се приказују у учионици. Сваки ученик би требало да има довољно времена да проучи те примере.
4. Закључни разговор о урађеној вежби са целим одељењем:
  - Које ситуације су описане као праведне а које као неправедне?
  - Било је тешко донети одлуку о неким описаним ситуацијама. Зашто?
  - Који то услови свакодневног живота производе неправедне ситуације?
  - На који начин се ове неправедне ситуације могу променити?

Додатна активност

Ученици формирају нове групе. Свака група бира један пример неправде и размишља о последњем питању: На који начин се може превладати овакав облик неправде?

Прво (или последње) што би ученици могли да ураде јесте да препознају која су то људска или дечја права нарушена у случају о којем је реч.

Вежба 5.3. – Изузетак

Васпитно-образовни циљ часа Ученици се упознају са темом дискриминације.

Наставна средства Различите налепнице у боји и једна бела налепница.

Поступак

1. Наставник лепи налепницу на чело сваког ученика. Ученици не смеју знати коју боју имају залепљену на челу. Зато би требало да затворе очи када добијају налепницу.
2. Ученици отварају очи. Сваки ученик мора сад да нађе остале чланове своје групе, а групе се на крају формирају према бојама. Једино ученик с белом налепницом остаје ван група. Важно: У овој фази вежбе, разговор је строго забрањен.
3. Заједничко разматрање урађене вежбе и размена информација. Предлажу се следећа питања:
  - Како сте се осећали када сте упознали прву особу која носи налепницу која је идентична вашој?
  - Како се осећала особа која је једина имала белу налепницу?
  - Да ли сте покушали да помогнете једни другима у својој групи?
  - На који начин се може интегрисати особа која има белу налепницу?
4. Завршна дискусија може послужити да "отвори очи" ученика за односе између мањинских и већинских група у друштву:
  - Има ли у нашој земљи/друштву особа или група људи "са белом етикетом", тј. искључених из заједнице и, можда, презрених?
  - Како је дошло до тога и који су могући разлози њиховог лошег положаја?
  - Шта можемо предузети да ове људе/групе боље интегришемо?
  - Има ли појединац лични избор да ли ће бити изузетак, или ће се наћи унутар друштвене заједнице? Може ли човек утицати на сопствени положај аутсајдера/члана заједнице, односно припадања/неприпадања?

Вежба 5.4. – О правди из више углова гледања

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици разумеју да постоје различити углови гледања о питањима правде. Ученици развијају способност за толерантно и вишестрано сагледавање ситуације, те вештину аргументовања.
Наставна средства	Комплети радних листова који садрже гледишта А или Б.

Поступак

1. Бирамо једно од права о којем ћемо дискутовати (слобода изражавања или дечји рад, видети радни лист).
2. Одељење се дели у групе од по четворо или шесторо.
Половина групе добија лист "Гледиште А", а друга половина лист "Гледиште Б".
Свака подгрупа припрема што више аргумената како би одбранила тврдњу са свог листа.
3. Групе се поново уједињују. Чланови подгрупе А представљају своје гледиште члановима подгрупе Б који морају пажљиво да слушају и хватају белешке (највише 3-4 минута).
Онда је ред на подгрупу Б. (Највише 3-4 минута.)
После излагања аргумената може следити време када ће чланови различитих подгрупа једни другима постављати питања (5-7 минута).
4. Сада подгрупе А и Б мењају улоге. Не смеју бити унапред обавештени о овом делу вежбе. Добијају пар минута како би поново размислили о својим - сада супротним – аргументима и одбранили их. Сада следи убеђивање у обрнутом смеру, аналогно фази 3.
5. Групе покушавају написмено да дођу до заједничког гледишта о проблему о којем су расправљале.
6. Питања за закључну одељенску дискусију:
  - На које потешкоће сте наишли у покушају да дођете до заједничког гледишта?
  - Да ли вам је то што сте разменили улоге олакшало или отежало усаглашавање око заједничког становишта?

Додатна активност

Поновити ову вежбу са другим људским или дечјим правима (према радним листовима или по сопственом избору).

Наставник (или ученици) траже случајеве у којима је слобода изражавања (или дечји рад) контраверзна тема.

- Како можемо доћи до баланса између права и обавеза?
- Да ли постоје обавезе - или права - које сужавају одређена права?

Материјали

(видети следећу страницу)

Гледиште А: Слобода изражавања

У праведном друштву слобода изражавања је основно људско право које се не би смело ограничити. Размислите о следећим темама:

- негативни ефекти цензуре;
- политичке последице ограничавања слободе изражавања;
- околности под којима друге државе/режими ограничавају или потискују ово право;
- важност слободе изражавања за демократију;
- било који други важан проблем.

Гледиште А: Дечји рад

Законе против дечјег рада би требало стриктно примењивати да би се заштитило право деце на игру, образовање и да би деца постала здрави одрасли људи. Размислите о следећим темама:

- недостатак образовања који је последица присиле деце на рад;
- чињеница да деца често раде у нездравим условима;
- дечји рад се често искоришћава јер деца нису у стању да се организују и супротставе неправедном третману;
- неки други важан проблем.

Гледиште Б: Слобода изражавања

У праведном друштву понекад је неопходно да се слобода изражавања ограничи како би се заштитила људска права. Размислите о следећим темама:

- ефекти расистичких коментара о мањинама;
- начини на који се говор може користити за подстицање насиља;
- у неким земљама нема никаквих ограничења слободе изражавања и то доводи до нарушавања права;
- потреба да се укаже на дужности, а не само на права;
- неки други важан проблем.

Гледиште Б: Дечји рад

Да бисмо помогли породици да преживи у тешким економским условима и да бисмо помогли деци да прихвате активну улогу у друштву, деци би требало дозволити да раде и помажу својим породицама. Размислите о следећим темама:

- чињеница је да у неким друштвима, у којима је запосленост веома слаба, деца могу бити једини извор прихода за породицу;
- чињеница да су у многим друштвима деца традиционално дуже радила од одраслих;
- постоји мишљење да спречавање деце да учествују у производном раду има за последицу непотребно изоловање деце из света одраслих;
- чињеница је да рад може бити искуство просвећивања које утиче на формирање личности детета;
- неки други важан проблем.

Вежба 5.5. – Улога и функција права

Васпитно-образовни циљеви часа	Антички и филозофи новијег доба користили су различите вредности како би дефинисали сврху права. Различите вредности су повезане са различитим друштвеним и политичким системима. Теорија пружа оквир за размишљање о свакодневним искуствима у којима су вредности које бирамо вођене нашим интересима. Ученици се охрабрују да свесно и намерно изаберу вредности унутар оквира људских права, да их упоређују и дискутују са другима о њима, те да им буду посвећени у свакодневном животу.
Наставна средства	Различити концепти улоге права и низ прописа су записани на велики лист папира и изложени на зиду (видети материјале на следећој страници).

Поступак

1. Ученици формирају групе од по троје или четворо, а наставник им даје радне листове са основним концептима права и низом правила и прописа (видети у одељку са материјалима).
2. Свака група треба да повеже свих 15 правила и прописа са концептом права на којем су утемељени (15-20 минута; није толико важно да се обради свака тачка, колико квалитет групне дискусије).
3. Групе проверавају своје резултате, саопштавају их и упоређују.
4. Ученици бирају концепт за који се највише залажу (четири тачке у оквиру једног или више концепата).
5. Ученици бирају концепт за који се најмање залажу (са детаљима као у претходној фази).

Додатна активност

Размишљања о урађеној вежби у одељењу:

- Да ли су правила која примењујете у животу у складу са концептом права који сте изабрали?
- Да ли знате правила, прописе и уредбе које леже у основи концепата права која сте одбацили? Јесте ли се успротивили тим правилима? Зашто? Шта сте предузели?

Размишљања у писаној форми, затим дискусија о текстовима по групама:

- Којег концепта и разумевања права се највише придржавате и зашто?
- Набројте пет етичких правила у свакодневном животу којих се, свесно или несвесно, придржавате.

Материјали

(видети следећу страницу)

М 1: Основни концепти права

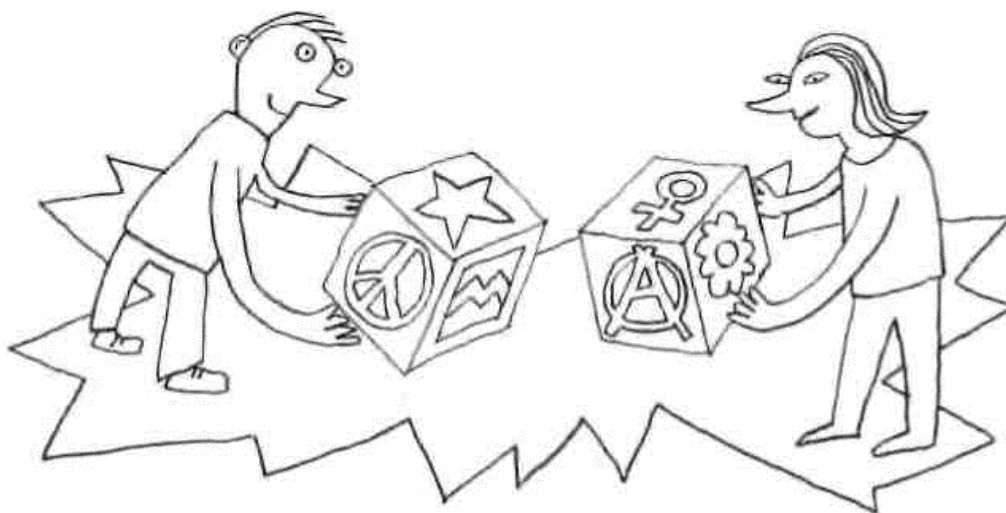
1. Сврха права је да спречи појединце да крше права других људи (Аристотел).
2. Сврха права је да свака особа добије оно што заслужује (Аристотел).
3. Сврха права је да створи савршено друштво (Платон).
4. Право служи да спречи штету коју неправда чини појединцима (Глаук).
5. Закон би требало да служи очувању интереса оних који владају (Трасимах).
6. Улога права је да очува друштвени мир тако што осигурава добробит свих и примењује ону праксу која је корисна за друштво (Протагора).
7. Сврха права је да заштити најслабије (Томас Хобс).

М 2: Правила и прописи

На којим основним концептима почивају следећа правила и прописи?

1. Људи који су злостављали своју децу отићи ће у затвор.
2. Држава ће гарантовати незапосленима приход који им омогућава да преживе.
3. Ученици који имају најбоље оцене имаће приоритет приликом запошљавања.
4. Сви радници ће морати да дају одређени део од својих прихода како би помогли незапосленима.
5. Сваки поступак одређене особе који другој особи чини штету, обавезаће ту особу да оштећеном надокнади штету.
6. Наставници ће научити ученике да знају да се закони нашег друштва, а то су најбољи закони, не смеју кршити.
7. Свака особа која показује своје противљење организацији друштва биће послата у центар за преваспитавање.
8. Дозвољене су само активности које су одобрене од стране државе и усмерене на добробит свих људи.
9. Само људи који плаћају порез имаће право гласа.
10. Сви млади људи ће морати да раде за државне организације како би учествовали у корисном раду.
11. Предузећа би требало да на димњаке инсталирају филтере против загађења ваздуха.
12. Никома неће бити дозвољено да шири идеје које влада није одобрила као исправне.
13. Држава има право да одузме нечије власништво ако је то неопходно за интерес свих људи.
14. Директори компанија имају право да организују приватне службе за обезбеђење.
15. Забрањено је ући у туђи дом без дозволе власника.

Шесто поглавље – Разумевање политичке филозофије

Увод

Слика приказује дечака и девојчицу који су окренути једно према другом. Показују једно другом коцку са симболима који представљају политичке филозофије. Важно је да се једно другом осмехују, јер се симболи разликују и наговештавају расправу и несугласице. Изузетно је корисно истражити значење тих симбола колико год је то могуће. Дечак показује симбол „забранимо нуклеарно оружје“, којим признаје пацифизам. Петокрака звезда може представљати социјалистички начин размишљања, али исто тако и холистичко виђење човечанства у космосу. „Цик-цак“ линије могу представљати воду, као симбол за заштиту животне средине, али значење тих линија такође може бити и потпуно другачије. Девојчица приказује А-симбол за анархизам. Симбол женског пола може представљати феминистичко гледиште. Цвет може представљати симбол за заштиту животне средине, или мир, али девојчица је можда дала и неко друго значење том симболу. Млади људи користе људска права - слободу мишљења, слободу изражавања и једнакости. Не постоји власт која ће одредити ко је у праву а ко не.

Слика садржи у себи интересантну и зачуђујуће сложену поруку. Ми комбинујемо симболе и концепте у политичкој филозофији како бисмо изразили своје идеје и ставове, али они могу бити амбивалентни и заваривајући. Зато морамо другима објаснити своје изборе и морамо пажљиво слушати једни друге. Постоји пуно ствари око којих се можемо слагати или не слагати. Шест симбола је довољно да нам да идеју о отвореном, плуралистичком друштву. Требало би да поштујемо једни друге; само тако можемо учествовати у расправи која никоме не штоди и од које сви имају користи.

Образовање за демократско грађанство и образовање за људска права (ЕДЦ/ХРЕ) има у себи две димензије. Прва је повезана са *садржајем*. Разумевање политичке филозофије је важно у ЕДЦ/ХРЕ јер нам пружа смернице и осећај за вредности када процењујемо нешто и одлучујемо да делујемо. Такође, боље разумемо једни друге.

Друга димензија ЕДЦ/ХРЕ се односи на *културу* цивилизоване расправе – способност да расправљамо са осмехом на лицу, ако је могуће. Таква култура расправљања треба да се учи у школама, путем искуства и размишљања о тој теми. Поучавање може да почне у врло раној доби и пуно тога зависи од примера које показују наставници и директори. Наставник образовања за демократско грађанство и образовања за људска права требало би да води рачуна

да избегне две замке. Једна је политичка коректност. Није задатак наставника да ученике поучава једној политичкој доктрини коју он лично преферира, нити би она/он требало да присиљава ученике да прихвате његова/њена лична становишта. Друга замка је тихо занемаривање, што је суптилни облик угњетавања. Ученици би требало да науче да једни друге пажљиво слушају и пружају повратне информације. Наставник би требало да подстиче ученике да објашњавају своје ставове како би их други боље разумели, али они не би смели да осећају притисак да правдају своје ставове.

Ове вежбе се могу прилагодити различитим узрасним групама и могу се користити од основног до вишег средњег нивоа.

Вежба 6.1. – Да сам ја мађионичар

Васпитно-образовни циљеви часа Ученици се охрабрују да стварају смислене и маштовите визије. Особа која нема визије о бољој будућности ограничава себе на прихватање ситуације такве каква јесте.

Наставна средства Раније припремљене почетне речи исказа на табли или флипчарт табли (евентуално умножено у форми радног листа).

Поступак

1. Ученици имају задатак да замисле себе у улози мађионичара. (За млађу децу је изузетно важно стимулисати их на сликовит и пријемчив начин.)
2. Они читају:
"Да сам ја велики мађионичар, уредио бих свет тако да мушкарци, жене и деца никад више не доживе оно што се догађало за време рата, и да се деси следеће... "
Сваки ученик завршава следеће реченице:
  - Одлучио бих да...
  - Забранио бих да...
  - Побринуо бих се да ...
  - Окончао бих...
  - Наставио бих са ...
  - Заборавио бих ...Реализација вежбе у виду радног листа омогућава одложено попуњавање, нпр. домаћи задатак.
3. Ученици се састају и један по један читају своје одговоре и о њима дискутују. Предлаже се да се столице распореде у круг.
4. Резиме: Има ли ствари које је навео баш велики број ученика? Шта бисмо могли учинити да нека од жељених "чуда" или визија постану стварност?
Евалуација: ученици разговарају о томе које су то жеље и потребе открили једни код других.

Варијанте (за старије ученике)

"Да сам ја архитекта , ја бих..." : Ученици замишљају како би њихова школа или град у којем живе могли или требало да изгледају.

"Да сам ја демократски изабран политичар (или: председник државе, министар правосуђа, итд.), ја бих..."

Вежба 6.2. – Ставови о моћи⁵

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици умеју да праве разлику између концепата моћи и њихових импликација за демократију и људска права. Ученици развијају вештину активног слушања (поучавање <i>кроз</i> људска права).
Наставна средства	Комплет радних листова за ученике: „Ставови о моћи и власти“.

Поступак

1. Ученици формирају парове. Проучавају изјаве и одлучују са којим изјавама се слажу. Обележавају их са "+" (евентуално рангирају: +++ / ++ / +). Исто чине са изјавама које одбацују, користећи знак "-".
2. Записују разлоге (кључне речи) зашто прихватају или одбацују одређену изјаву.
3. Парови излажу своја размишљања пред одељењем. (У бројчано великим одељењима, ово ради половина одељења.)
4. Ученици разговарају о погледима на свет, филозофијама или политичким идеологијама које изражавају поједини искази. То је изводљиво код старијих ученика, на изразито апстрактном и захтевном нивоу. Почев од средине виших разреда основне школе, наставник може пружити шансу деци да се ближе упознају са одабраним идеологијама и може им о њима дати ближе информације.

Додатна активност

Суочавање са различитим исказима може подстаћи дискусију о вредносним системима и етичким оријентацијама које су од значаја за нас саме (тј. за сваког појединца). Ученици повезују исказе из радног листа са позицијама и програмима одређених политичких партија у сопственој земљи.

Материјали

(видети следећу страницу)

⁵ Цитирано према: Claude Paris, *Ethique et Politique*, Editions C.G., Quebec, 1985.

Радни лист за ученике

Изјаве о моћи и власти

1. У једној влади, улога вође је од врховне важности и незаменљива.
2. Моћ отуђује људе и мора се уклонити како би се свакој особи допустило да оствари свој пун потенцијал.
3. Нација има само једног опасног непријатеља: своју власт.
4. Политичку моћ требало би да имају људи које је народ изабрао.
5. Политичке странке су штетне за моћ државе зато што деле народ и узрокују непотребна сукобљавања.
6. Држава није прост збир особа: то је стварност која је виша и битнија од збира индивидуа.
7. Све врсте моћи имају тенденцију да постану тоталитарне.
8. Држава се не завршава сама собом, већ је средство неопходно за реализацију човекових тежњи.
9. Држава је огромно гробље на којем сви изрази индивидуалног живота умиру.
10. Штрајкови су претња власти и зато их треба забранити.
11. Појединци постоје само за државу, а ван ње су нико и ништа.
12. Млади људи би требало да учествују у доношењу одлука које се њих тичу.
13. Тек када држава престане да постоји, моћи ћемо да говоримо о слободи.
14. Наставник би требало да узима у обзир легитимне захтеве својих ученика.
15. Људска бића имају природну тенденцију да чине добро; зато би увек требало да имамо поверења у њих.
16. Учествовање свих особа у власти би требало да буде основни принцип организације свих људских заједница.
17. Политичке странке омогућавају да жеље грађана утичу на одлуке које власт доноси.
18. Када би људи били препуштени сами себи, без икакве контроле, они би се међусобно поубијали.
19. Политичка моћ не би требало да буде препуштена милости и немилости јавног мњења.
20. Људска бића имају права која власт мора да поштује и пропагира.

Вежба 6.3. – Основни концепти политичке мисли

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици развијају критичку свест о вредносним представама које (често неизречене) стоје иза аргументација и дебата. Неке од тих вредности су компатибилне са људским правима, друге им противрече.
Наставна средства	Листа предлога или слогана (видети доле дате материјале). Алтернативно, или додатно, могу се користити предизборни плакати, видео клипови, или исечци из изјава односно говора из политичког живота.

Поступак

- Ученици формирају парове или групе од по четворо. Сви имају копије радног листа "Предлози и слогани".
- Унутар група, дискутују о томе какве последице носе собом одређени искази. Ту може помоћи и разговор на нивоу одељења, као и неколико модел-питања, нпр.:
  - За које друштвене групе овај предлог може имати последице?
  - Које би то врсте последица биле?
  - Промислите сами о могућем коментару на неке од наведених исказа. (Ово може бити реализовано тако да се свака група усредсреди на 1-2 предлога и касније изнесе коментар пред одељењем.)
- Одељенска дискусија: Закључак, евентуално суд о исказима и њиховим имплицативним вредностима, у светлу људских права (ту се може дати и један кратак преглед људских права, преузет са интернета или из *Приручника III* ове едиције.)

Додатна активност

- Ученици разговарају о последицама предлога тако што их повезују са питањима која су тема расправа или сукоба у њиховој земљи.
- Уколико су већ упознати са основним концептима политичке мисли (највиши разреди основне школе, средња школа), ученици би могли повезати предлоге са различитим школама мишљења и политичким идеологијама. Можда им се допадне више од једног правца размишљања.

Материјали

Листа предлога и слогана

- Држава не би требало да се меша у вођење економије. Њена моћ би требало да се ограничи на спровођење закона.
- Свакоме би требало обезбедити бесплатну здравствену заштиту.
- Сва предузећа би требало национализовати.
- Председник државе би требало да има сву моћ и власт.
- Држава, послодавци и синдикати треба да се састају како би одредили стопу раста плата.
- Држава сама по себи представља проблем.
- Бела цивилизација је супериорна цивилизација.
- Требало би спречити да слаби ученици успоравају или ометају напредак других ученика.
- Нико нема права да наређује другима.
- Друштво би требало да се организује тако да владајући поредак поштује природну хијерархију ствари.

Седмо поглавље – Учествовање у политици

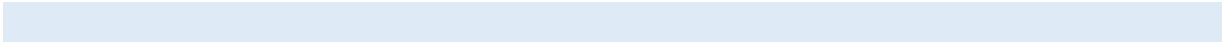
Увод

Слика приказује мушкарца и жену, а подржавају их дечак и девојчица, како заговарају своје ставове у јавности. Транспарент мушкарца приказује глобус као симбол света, док жена на свом транспаренту, који држи дечак, скреће пажњу на звезду петокраку. Можда се тај симбол односи на површину на којој стоје. Њихови изрази лица су пријатељски и не показују никакве знаке непријатељства. Одрасли и деца учествују у политици. Користе своје право да мирно демонстрирају у јавности. Оба пола су једнако заступљена, тако да се не ради о питању пола. Ове две групе се такмиче за пажњу и подршку већине. Супротстављени су директно, тако да ту нису укључени ни медији, ни политичке странке, ни интересне групе.

Ове четири особе стоје на подлози која личи на звезду са неправилним крацима. Тај симбол се може протумачити на разне начине. Звезда може представљати заједницу која пружа својим грађанима осећај припадања, а исто тако пружа и оквир за права, одговорности и дужности. Звезда би такође могла представљати „подијум“ на који грађанин ступа када говори у јавности. Ко год изабере да не стане на тај подијум неће бити саслушан и мораће прихватити одлуке које се на крају донесу. Грађани учествују у политици на разне начине. ЕДЦ/ХРЕ се фокусира на начине активног, директног учествовања. Учествовање у политичком животу је и право деце, а не само одраслих. Да би то спровели у дело, потребно је да такав став наилази на разумевање као и пажљиво просуђивање. Политичко учествовање у демократији треба да се поучава у школама, што захтева од школа да функционишу као микро-друштва која омогућавају ученицима да учествују у управљању школским пословима.

Како у демократским школама тако и у демократском друштву, препирке и расправе, чак и свађе и сукоби, нису нешто чега се треба плашити већ би то требало сматрати нечим нормалним и корисним у демократском начину доношења одлука. Решавање сукоба идеја и интереса је основна метода решавања проблема и одлучивања. Ако интереси и циљеви нису јасно исказани, онда се не могу узети у обзир. У отвореном друштву хармонија – „заједничко добро“ – не може се наметати, већ до ње треба доћи путем договора. Расправа и сукоб нису штетни ако су део културе расправљања, решавања сукоба и компромиса.

Вежбе се фокусирају на оквирне услове и методе политичког учествовања. Ово помаже ученицима да цене то што имају могућност да учествују у својој заједници.

Вежба 7.1. – Зид ћутања

Васпитно-образовни циљ часа Ученици постају свесни шта за њих значи демократија.

Наставна средства Листови флипчарт папира (А1) постављени на зид и маркери.

Поступак

1. Ученици формирају петочлане групе. Свака група седи у полукругу окренута према папиру постављеном на зиду или простртом на столу. (Варијација: Уместо великог папира, дати ћацима траке папира.) Тражи се од њих да у тишини, без разговора, самостално и у оквиру временског ограничења (око 5 минута) на плакату напишу реченицу попут: „Демократија је...“
2. Након што истекне време одређено за писање на плакату, сваки ученик – још увек у оквиру групе – чита своју реченицу или више њих. Следи објашњење питања и нејасноћа, а исказ се оптимизује, или се спајају две сличне реченице.
3. Свака група одабира две реченице које ће представити одељењу.
4. Разговор са целим одељењем: свака група презентује и коментарише своје две одабране реченице. Разјашњавају се питања и примедбе.
5. Ученици размењују размишљања и дискутују користећи почетне речи са табле:
  - "Научио сам ..."
  - "Открио сам ..."
  - "Желео бих да поразговарам о ..."
6. Закључак даје наставник: Резимирање и акцентовање најважнијих питања; истицање натписа са дефиницијом (унапред спремио наставник) или кратки текст под насловом "Шта смо данас научили о демократији" . (Ово захтева више времена, тако да може бити задато за домаћи рад.)

Општа информација

"Зид ћутања" је метода асоцијативног низања идеја (*brainstorming*, "ватромет идеја") која се може користити на почетку низа лекција о кључним појмовима као што су демократија, диктатура, правда, мир, образовање, једнакост, слобода, итд.

Ова метода подржава ученике који су мање отворени или који желе мало времена да пажљиво размисле пре него што нешто кажу. Често су ови ученици у неповољном положају приликом коришћења стандардних метода, као што су усмено и фронтално изражавање.

Вежба 7.2. – Начини учествовања у демократији

Васпитно-образовни циљ часа Ученици повезују различите начине учествовања у политици са људским правима.

Наставна средства Листа могућих начина учествовања у политици (види доле).

Поступак

1. Увод у тему часа и полазне информације.
2. Сваки ученик саставља листу свих начина и активности путем којих грађани могу допринети демократском процесу одлучивања.
3. Ученици формирају групе од по четворо. Они пореде своје листе, дискутују о њима и покушавају да се сложе око једне заједничке листе (евентуално, састављају нову).
4. На нивоу целог одељења, групе међусобно пореде своје листе о начинима учествовања у демократији. Затим се поделе примерци радног листа, те се групне листе упоређују ставкама на радном листу: Шта недостаје, а шта им је заједничко?

Додатна активност

Ученици би могли детаљније продискутовати о следећим питањима:

1. На који начин ви можете учествовати у демократији у својој држави? Постоје ли начини учествовања који вама нису доступни? Објасните.
2. Да ли закони такође треба да штите право појединца да *не* учествује? Објасните.
3. Да ли мислите да су неки или сви наведени начини учествовања у политици део људских права? Који су то начини? (Погодно за разреде који су се већ бавили људским правима. Као помоћ може послужити списак људских права уз презентацију и анализу.)

Материјали

Радни лист за ученике

Учествовање се може одвијати на разне начине попут:

- упознавање са проблемима и вођама уз помоћ медија
- писање о проблемима и вођама
- расправљање о проблемима
- рад у заједници која се бори за одређена права или протестује против онога што власт ради
- формирање или учлањивање у политичке странке или друге друштвене организације или облике самоорганизовања грађана у локалној средини (*grass-roots*)
- присуствовање политичким или другим састанцима у заједници
- постати вођа политичке странке, синдиката или друштвене организације
- гласање на изборима
- вођење кампање у корист кандидата за јавну функцију
- кандидовање за јавну функцију и обављање дужности ако будемо изабрани
- плаћање пореза
- лобирање, тј. покушај да се нађу одређене интересне групе за чије ставове ћемо се мобилизовати
- служење у војсци
- коришћење постојећих правних могућности као што су контактирање владиних званичника, предавање предмета суду итд.
- протествовање путем демонстрација, бојкота, штрајкова итд.

Вежба 7.3. – Како власт утиче на твој живот?

Васпитно-образовни циљеви часа	<p>Ученици разумеју да власт утиче на скоро сваки могући аспект наших живота. Свет у коме живимо дело је људских руку и од нас зависи шта са њим радимо.</p> <p>Свесно доношење политичких одлука неопходно је због наше повећане зависности једних од других и међусобне повезаности, и то од локалног до глобалног нивоа.</p>
Наставна средства	Нема их.

Поступак

1. Информативни увод: Ученици би требало да размисле до које мере власт и политика утичу на њихове животе.
2. Предлажу се следећа питања да им у томе помогну; на та питања може да одговара или цело одељење или по малим групама које онда своје резултате представљају у завршној дискусији при крају часа.
  - Испричајте како сте проживели један свој дан – где сте ишли, шта сте обукли, видели, јели, рекли, научили и урадили. Направите листу свих тих ствари које сте споменули а на које је утицала власт, било локална, регионална или национална. У којој мери је присутан тај утицај?
  - Има ли нека ствар коју *нисте* урадили, или се нисте усудили да урадите зато што сте већ били у сукобу с влашћу/политиком?
  - Које ствари из вашег свакодневног живота, а за које сте навели да власт на њих утиче, мислите да би се морале променити? Објасните зашто сматрате да би била потребна промена и како бисте могли/морали/хтели поступити да изнесете и реализујете своје захтеве.
3. Одељенска дискусија: Ученици ће вероватно поставити питање на који начин људи могу да учествују у демократској власти. Наставник би требало да понуди неке допунске информације, било кроз предавања, књиге или радне материјале. Важне аспекте (доле наведене) би можда било добро писмено утврдити у виду резимеа:
  - Оптималну прилику за учествовање у политици пружа демократија. Оваква врста власти значи да сами грађани могу стећи моћ и управљати, обично преко владавине већине. У демократском систему, грађани могу изабрати на који начин желе да учествују а неки чак могу одлучити да уопште и не учествују.
  - Демократија најбоље може узети у обзир различите и супротстављене интересе и затим трагати за задовољавајућим решењима – под условом да су све стране изразиле своја гледишта. Посебна пажња мора се посветити слабијим групама, које нису у позицији да притискају власт и чији интереси зато често бивају игнорисани (проблем изузимања).
  - Неке државе су демократске само на папиру и у њима грађанима није стварно дозвољено да учествују.

Вежба 7.4. – Урбанистички план⁶

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици разумеју да се свака одлука тиче свих чланова друштва. Ако желимо да одлука буде прихваћена и подржана, сви чланови друштва је морају разумети и имати могућност да учествују у процесу доношења те одлуке.
Наставна средства	Опис стварног или фиктивног урбанистичког пројекта градске четврти. Морају се узети у обзир социјални, економски, демографски, саобраћајни и други проблеми. Оптимално би било одабрати стварно актуелан пројекат/тему. На наставнику је да смисли одговарајући сценарио. (Пример: рушење блока старих кућа у центру зарад паркинг-гараже.) Наставник треба да припреми сет картица или флипчарт-листу поделе улога у глуми. Следећи примери могу дати читаоцу идеју како би прави пројекат планирања могао бити симулиран путем глуме, односно игре улога.

Напомена за наставника

Много циљева је скривено у овој вежби. Зато је на наставнику да одлучи које од тих елемената би требало експлицитно тематизовати и расправити.

1. Ученици развијају вољу да саслушају и разумеју различита гледишта и интересе, без обзира да ли се слажу са њима или не.
2. Ученици уче како да предвиде последице и импликације различитих опција у поступку доношења одлука.
3. Ученици у демократском оквиру стичу искуство у доношењу одлука. Ту се мора наћи равнотежа између учествовања и ефикасности (нпр. свако треба да каже шта мисли, али мора постојати временско ограничење за сваку расправу, као и за поступак у целини).

Поступак

1. Ученици се деле у парове или трочлане тимове. Сваки тим добија један примерак пројекта и једну картицу. (Уколико наставник није унапред написао пројекат, детаљно га и прегледно износи.) Један пар ученика председава дебатом која ће уследити.
2. Парови праве листу свих предности, штетних последица и проблема у вези са пројектом. Ученици то раде са гледишта особе чију улогу сада играју.
3. Доносе заједничку, аргументовану одлуку да ли су за или против пројекта.
4. Један за другим, сваки пар/тим излаже свој став одељењу (током 3-4 минута) и објашњава своје разлоге, формулишући предлоге решења.
5. Ученици гласају како би одлучили хоће ли се пројекат спровести или не.
6. Закључна дискусија, како би се одговорило на следећа питања:
  - Постоје ли друге групе са којима би се требало консултовати?

⁶ Прилагођено према: S. Fountain, *Educattion pour le développement humain*, De Boeck, 1996.

- Да ли појединачни интереси које брани једна од група имају утицаја на друге групе?
- До које мере је на ваше мишљење утицало мишљење других особа?
- Да ли има група чије мишљење и интереси заслужују већу тежину?
- Да ли има група чије мишљење никад или ретко бива саслушано?
- Да ли решење за које је већина гласала представља најбоље решење за цело друштво или само за одређене групе и интересе?

Додатна активност

1. Игра улога укључује и то да саслушамо стручњаке (играју их ученици) који могу говорити о одређеним аспектима пројекта.
2. Део одељења има улогу пороте или локалне скупштине која доноси коначну одлуку.
3. Два или три ученика глуме новинаре и посматраче. Они извештавају о поступку доношења одлуке и о улогама које играју ученици.
4. Уколико се симулира прави поступак доношења одлуке, могу се позвати локални политичари или новинари да након глуме поразговарају са ученицима о тој теми.

Радни материјал

Код сваке наведене улоге, треба поставити следећа два питања:

- Видите ли разлоге због чега би пројекат био добра идеја?
- Сматрате ли да би пројекат могао донети неке проблеме?

Питања за дизајнирање картица за поделу улога	
1. Ви сте наставник:	
- Видите ли разлоге због чега би пројекат био добра идеја?	
- Сматрате ли да би пројекат могао донети неке проблеме?	
2. Ви сте власник малог предузећа.	
3. Радите у медицинској установи.	
4. Радите као радник градске чистоће.	
5. Ви сте возач аутобуса.	
6. Скоро сте дошли из друге регије или земље и тренутно тражите посао	
7. Ви сте млади пар који ради у кварту.	
8. Ви сте представник прогресивне политичке партије.	
9. Ви сте представник конзервативне политичке партије	
10-12. Улоге које изискује пројекат или одељење предложи.	

Вежба 7.5. – Ми и свет

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици проучавају како догађаји и развој ситуације у другим земљама/регијама утичу на њихову заједницу. Ученици боље схватају структуру међусобне зависности и утицаје на међународној и светској сцени.
Наставна средства	По могућности, много чланака из актуелне (новијег датума) локалне штампе који третирају међузависност и утицаје у разним сферама (колоне избеглица као последица ратова, глобалне последице локалних политика или проблема с ресурсима, зависност у домену енергије итд.), карта света, селотејп, маркери, конач, игле. Предвидети време за припрему текстова (наставник, евентуално уз учешће ученика).

Поступак

- Ученици формирају групе од по четворо. Исецају комплет од 8-12 чланака из новина који показују како неки далеки део света утиче на њихову локалну заједницу, и како њихова држава и друге државе међусобно утичу једна на другу. Оптимално, свака група припрема сопствени сет текстова, а за резерву спремити још 2-3 сета на којима би радиле још 2-3 групе. Сваки сет мора обухватити више аспеката.

Проблеми:

- природне катастрофе: узроци и последице
  - катастрофална глад: узроци и последице
  - загађење животне средине: локални/глобални узроци и последице
  - политички проблеми
  - проблеми миграција
  - економски проблеми
  - туризам
  - ратна дејства, итд.
- Ученици разврставају чланке према темама за које сматрају да представљају одређене типове утицаја.
  - Свака група бира најзначајније чланке и лепи их на карту света окачену на зиду. Помоћу конца и игле повезују чланке са својом државом.
  - Дискусија са целим одељењем. Покренута питања:
    - Поједине групе кратко говоре о категоријама које су саме успоставиле и о избору текстова за мапу света и промишљање.
    - Са којим делом света сте се највише повезали?
    - Које су то везе најчешће? Зашто?
    - Постоји ли део света са којим се уопште нисте повезали? Зашто?
    - Има ли неки чланак који се не односи на ваш регион? Зашто?

Додатна активност

Ученици проналазе информације о политичким, економским и/или климатским системима који су на снази у државама/регијама са којима су се повезали.

Комбиновано са наставом страног језика, могу се користити чланци из страних новина или са интернета. Ученици којима српски није матерњи језик могу користити медијске прилоге на свом језику.

Наше поимање света у ком живимо је под утицајем информација које добијамо из друге руке – путем медија. Само замислите колико би далеко дошли да познајете оне делове света које сте сами видели. Које нам информације медији преносе, а које нам не преносе? Да ли неко треба да контролише медије? Цензор? Или је конкуренција између различитих новина довољна за то? Колико су моћни медији? Можемо ли живети без њих? Друга слична питања такође се могу поставити, али њих треба да поставе ученици а не наставник. Ако ученици схвате колико је ограничена њихова перцепција, могу сами почети да постављају питања о улози медија.

Вежба 7.6. – Шта везујем за појам "диктатура"

Васпитно-образовни циљеви часа Ученици умеју да разликују и именују елементе демократије и диктатуре. Упознаће се са последицама диктаторског режима.

Наставна средства Плакат и маркери, или табла и креда.

Поступак

Пошто наставник укратко изнесе полазне информације (нпр. о Трећем рајху или некој актуелној диктатури о којој се извештава у медијима), формирају се групе од 4-5 ученика. Свака група добија један велики лист или неколико трака папира како би, у складу са сопственим знањем, дефинисала најважније одлике диктатуре – у форми списка.

1. Од ученика се тражи да дефинишу карактеристичне одлике диктатуре, попут следећих:

- Потискивање/забрана слободног изражавања	- улога жена само за рађање деце
- етничко чишћење	- репресија према сексуалним мањинама
- мучење	- потчињавање властима
- испирање мозга	- притисак вршњака да им се повинујеш
- култ моћи, појединаца или војске	- антисемитизам
- поглед на критику као нешто деструктивно	- одбацивање мањина

2. Групе представљају своје листе одељењу и објашњавају нејасноће. На крају, обједињују најважније тачке и листу уоквирују бојом.

3. Дискусија, с наставником као модератором, уз позивање на питања као што су ова:

- "Шта се код ове форме владања чини посебно ризичним и опасним?"
- "Шта би мене лично највише погађало?"
- "Колико снажно ме узнемирава таква ситуација?"

Када се савладају основна знања о демократском устројству, може се направити и једна контрастивна листа или табела са супротстављеним обележјима диктатуре и демократије.

Додатна активност и варијације

Одлике диктатуре могу се обрадити и детаљније изучити на примерима из информативних емисија, новинских чланака, филмова или уџбеника. Иста вежба се може користити и за лекцију о демократији.

Вежба 7.7. – Циклус практичне политике

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици умеју да примене модел циклуса практичне политике (процес креирања практичне политике који се састоји од шест фаза) на примере политичког процеса доношења одлука. Размишљају о контекстима будуће примене.
Наставна средства	Радни лист: „Модел циклуса практичне политике”. Флипчарт папир или велики формат А1 папира, маркери, маказе, лепак. Дневне новине и недељници из последње две недеље. У просеку, обрађује се пет листова по једној групи од 4-5 ученика. Ученици могу учествовати у прикупљању штампе.

Поступак

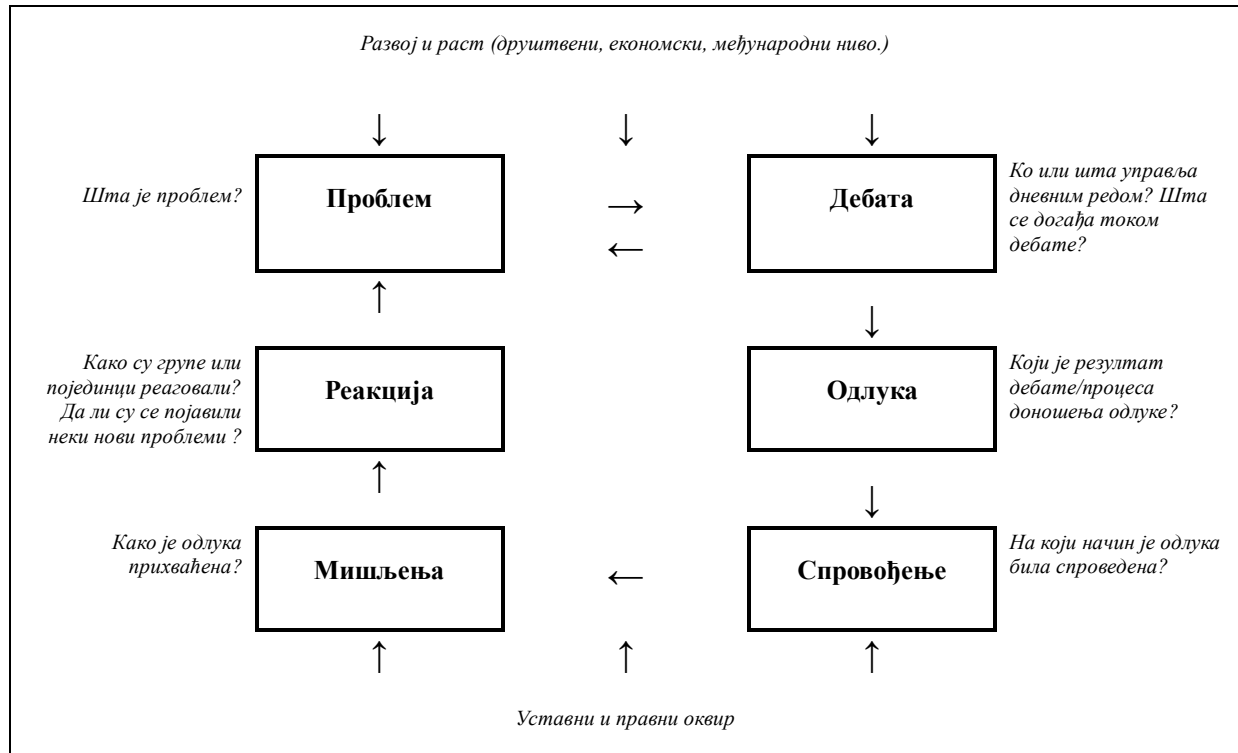
- Наставник упознаје ученике са моделом циклуса практичне политике користећи један од два следећа приступа:
  - Наставник користи дедуктивни, систематски приступ: он/она држи предавање а ученици примењују информације које су им дате. Закључује објашњењем питања и применом модела на примеру конфликтне ситуације (види доле, као и *Приручник 1* ове едиције, поглавље 1.1.3).
  - Наставник користи индуктивни приступ: започиње са примером или се позива на знање и искуство које ученици већ имају. Ово може бити неки актуелни проблем, одлука коју ученици подржавају или су против ње, или неки проблем око којег брину. Одлука која је донешена у школи такође може бити полазна тачка. Затим наставник држи предавање, пажљиво користећи контекст који су му пружили ученици.

Који год приступ да се користи, ученици добијају радни лист: "Модел циклуса практичне политике".
- Ученици примењују модел на неком конкретном задатку. Могу се задати различити задаци, нпр.:
  - Ученици користе модел као метод за активно и структурално читање новина. Радећи у групама од по четворо до петоро, ученици проучавају новине из последњих неколико дана и проналазе примере за сваку од шест фаза. Они лепе чланке на своје плакате и представљају их у завршној дискусији са целим одељењем.
  - Ученици прате поступак доношења одлуке о одређеном проблему локалне или државне политике. Ово може захтевати материјале који покривају дужи временски период и зато старија издања новина могу такође бити корисна. Књиге и интернет могу бити важни извори. Ова вежба се може развити у истраживачки пројекат у старијим разредима.
- Модел може послужити као полазна тачка за дискусију: у којој фази поступка доношења одлуке се ми као грађани можемо умешати? Наставник би требало да објасни да су две фазе „одлука“ и „спровођење“ ограничене само на политички систем (осим ако одлука није донета плебисцитарно). Грађани могу интервенисати у било којој другој фази.

Материјали

Модел циклуса практичне политике: Политика као процес решавања проблема

Модел циклуса практичне политике: основне информације за наставнике (упореди поглавље 1.1.3 из Приручника I ове едиције)

Циклус практичне политике је модел. Он ради на принципу плана/мапе што значи да одабере одређене аспекте из стварности а остале игнорише. На тај начин слика постаје јаснија али онај ко користи овај модел никад не би требало да брка модел са стварношћу. У овом случају се модел циклуса практичне политике усредсређује на политику као процес доношења одлуке и решавања проблема. Његов фокус није на политици као борби за моћ, иако се тај аспект појављује. Шест категорија води до кључних питања која нам помажу да анализирамо политичко доношење одлука; ученици се подстичу да постављају нова питања која су специфична за одређени контекст.

Овај модел пружа идеалан тип описа процеса политичког одлучивања. Прво, политички *проблем* мора доћи на дневни ред. Питање прављења дневног реда има доста везе са политичком моћи. Проблеми не постоје као такви; они се морају дефинисати и прихватити. Супротстављени интереси и вредности играју важну улогу, јер дефиниција проблема снажно утиче на исход доношења одлуке. На пример, сиромаштво се може дефинисати као напад на људска права или као подстицај да се узме судбина у властите руке. Прво становиште имплицира да сиромашним људима треба помоћ, док друго прећутно имплицира да сиромашним људима не треба превише помагати, зато што их то може улењити. Кључно питање постављања дневног реда назначено је двоструким стрелицама између категорија *проблем* и *дебата*.

Политичка дебата се одвија под одређеним условима. Оквир модела (види графички приказ) је овде важан: социолошки, економски и међународни развоји догађаја одређују информације, док уставни и законодавни оквир одређује правила. Ко може учествовати у расправи? Ко о чему одлучује? Ова питања помажу да разумемо исход дебате, коначну одлуку. Ко је учествовао у

дебати? Који су интереси били у игри? О чему се морало преговарати? Да ли је било могуће доћи до компромиса?

Спровођење: Како се одлука спроводи или како је била спроведена? Да ли су се појавиле одређене потешкоће или сукоби? Да ли је извршење одлуке у складу са намерама оних који су ту одлуку донели?

Мишљења: Како је одлука "примљена"? За чије интересе је одлука имала повољан исход, а за чије неповољан? Које вредности су по среди (испоштоване или игнорисане)?

Реакције: Има ли реакција појединаца на одлуку и/или колективних реакција које су групе организовале? Да ли оне подржавају одлуку или јој се супротстављају? Примери могу бити протести, демонстрације, писма уреднику новина, одлуке судова, штрајкови, исељавање, повлачење инвеститора, кршење закона итд.

Проблем: На крају дана, да ли је основни проблем решен? Да ли су се створили неки непожељни или непредвиђени исходи? Да ли се појавио нови проблем због реакције на одлуку и реакције на њено спровођење? Циклус практичне политике се завршава ако се проблем реши. Врло често, нови циклус започиње са новим накнадним или непредвиђеним проблемом.

Ученици би требало да разумеју да циклус практичне политике показује где и како грађани могу да учествују у политици. Ми можемо дати нашу дефиницију проблема који захтевају политичку пажњу и јавна средства да би се решили. Можемо учествовати у дебати, формирати наш став о одлуци и подржати или протестовати против начина на који је одлука спроведена. Радећи тако, користимо своја људска и грађанска права. Демократија зависи од активних демократа.

Вежба 7.8. – Да ли би требало да учествујемо у политици?

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици формирају своја мишљења о томе да ли је и у којој мери важно учествовати у јавном и политичком животу. Ученици треба да разумеју да политичке одлуке утичу на њихов живот, без обзира на то учествују ли они у поступку доношења одлуке или не.
Наставна средства	Картице са описом улога.

Поступак

1. Наставник информисе ученике о улогама у овој вежби. Четири особе су приспеле у заједницу која се тек формира (држава, град). Међусобно разговарају. Двоје жели да учествује у том процесу и ради на томе, док друго двоје не жели. Сви представљају искуства сопственог завичаја, односно земље порекла. (Припрема је дата на одговарајућем листу. Садржај разговора четворо придошлица јесте питање да ли, зашто и на који начин треба да учествују у одлучивању током изградње новог друштва.)
2. Формирају се једна до две четворочлане групе које играју улоге по тезама и имају на располагању десет минута за поделу улога и припрему разговора који такође траје највише 10 минута.
Ученици који немају додељене улоге разрађују гледишта/сазнања/примедбе које ће уважити током игре. Сви посматрачи могу формулисати једно или више гледишта с којих ће коментарисати глуму.
3. Почине глума/дискусија, највише 10 минута по групи глумаца. Две групе "глумаца" кратко дискутују међусобно, а затим долази завршна дискусија.
4. Одељенска дискусија:
  - Посматрачи пружају повратне информације о својим запажањима.
  - Која су четири главна гледишта која су грађани изразили о учествовању? Да ли се слажете са њима? Зашто, или зашто не?
  - Које би користи, по вашем мишљењу, имала нова држава од учествовања појединаца?
  - Који су то могући ризици или губици ако неко изабере да учествује? Такође, и ако изабере да не учествује?
  - Када одмерите добити и ризике, да ли сматрате да вреди учествовати?
  - Направите паралелу између позиција одглумљених ликова и позиција одређених група у нашој земљи.
5. Путем дискусије или предавања, ученици би могли доћи до следећег закључка или сазнања:
Влада утиче на наше животе на пуно начина. Учествовањем у систему владања, људи могу имати утицаја на одлуке које влада доноси. У сваком друштву неко мора доносити одлуке. Ако људи одаберу да не учествују, онда неће имати никаквог утицаја на те одлуке. А те одлуке могу укључивати ствари попут:
  - колико ће људи плаћати порез;
  - хоће ли друштво ући у рат;

- ко ће бити власник природних ресурса државе и контролисати их.

У зависности од тога како је власт структурисана, одлуке се могу доносити на различитим нивоима, укључујући национални/државни, регионални и локални. Неке одлуке, попут оних о војној сили, често се доносе на државном нивоу, док друге, попут оних које се тичу саобраћаја и путева, често се доносе на регионалном нивоу. Има и оних, попут одлука о сакупљању отпада, које се често доносе на општинском/градском нивоу.

Материјал (предлог за глуму)

Глума: Четворо грађана из четири различите регије долази у новоформирану државу или новооснован град. Они разговарају о томе да ли, зашто и на који начин треба да се укључе у изградњу новог друштва и његово даље функционисање, као и у политичке процесе одлучивања који су с тим повезани. Свако од њих заузима посебан став узрокован ранијим личним искуством.

Грађанин 1:

"Тамо одакле ја долазим никоме није стало до политике и власти. Увек смо били превише заокупљени свакодневним животом. Зато се ни овде вероватно нећу претерано замарати политиком."

Грађанин 2:

"Тако је и код нас било... а ја никада нисам заиста разумео шта се збива између вођа. Они су то представили као страшно компликовано, па нам је било најлакше да ни не покушавамо да разумемо. Надам се да је овде боље; једног дана ћу се и ја укључити."

Грађанин 3:

"Па, у нашем крају су ствари потпуно другачије. Ми смо покушавали, али моћници нам нису дозвољавали да учествујемо. Ако бисмо ипак покушали, добијали смо претње. Зато смо на крају одустали од покушаја да учествујемо. Овде, међутим, видим нове шансе."

Грађанин 4:

"У мојој земљи смо имали изборе, а наше вође су нам обећавале добру власт. Само, никад није тако испало. Вође су користиле власт само да се обогате. Све вође су корумпиране. Зато нећу уопште да се петљам у политику."

Вежба 7.9. – Упитник о односу према променама

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици критички размишљају о својим личним (политичким) ставовима према променама и слободно их изражавају. Ученици слушају једни друге у равноправном односу, без обзира да ли се слажу у мишљењима.
Наставна средства	Радни лист за ученике: "Упитник о односу према променама".

Напомена за наставника

Информације о основним политичким ставовима

Став (однос према нечему) је тенденција да се изрази мишљење или усвоји одређени облик понашања. Став је резултат социјалне интеграције и личне историје и зато је на мање свесном нивоу него идеологија. Ставови воде наше виђење ствари, наше просуђивање и наше деловање.

Сврха ове вежбе је да се схвати, на основу изражених мишљења, до које мере особа јесте, или није, склона друштвеним променама. Промена сама по себи није ни добра ни лоша ствар, и сврха ове вежбе није доношење суда о ученицима, а још мање процењивање истих на основу тога. Такође треба имати на уму да резултате оваквог "политичког лакмус теста" не би требало схватати превише озбиљно, посебно ако ученици нису у потпуности свесни импликација у изјавама у упитнику.

Право питање је: зашто, шта, када и како променити. Модели политичке мисли који служе као водила за политичке ставове развили су се након француске и америчке револуције. Следећи текст може послужити као оквирна смерница, али не може заменити читање изворних материјала.

Прогресиван став води до уверења да су промене пожељне. Он може да буде револуционаран или *реформистички*, у зависности од хитности и средстава која се користе. За *револуционаре*, уколико је потребно, чак и насиље може доћи у обзир. За реформисте, промена је такође пожељна, али без радикалног прекида са прошлошћу.

Конзервативан став, с друге стране, цени традицију и преферира искуство уместо теорије. Такав став може фаворизовати статус кво или бити реакционаран. Фаворизовати статус кво значи сматрати да је тренутно стање, иако не баш савршено, у потпуности прихватљиво. Као начин промене може се заговарати органски раст (Едмунд Бурке). Основна брига је држати државу снажном и покретљивом да се не би превише оптеретила парцијалним интересима и превеликим учествовањем. *Реакционар*, међутим, одбија тренутно стање ствари: он/она тврди да је погрешно било уопште спроводити промене и тражи да се вратимо у пређашње стање.

Револуционар и *реакционар* склони су доктрини, то јест, да постану фундаменталисти, што значи да бране своје виђење са идеолошке основе, а да при томе не узимају у обзир стварност.

Остали су више прагматични и одређују своје ставове анализирајући непосредне последице.

Ова вежба може послужити као „груба“ водила која ученицима помаже да схвате да постоје различити модели политичког мишљења и да постану свесни својих личних преференција и склоности.

Поступак

1. После концизног увода у тему, ученици одговарају на питања. Испред сваке изјаве записују број бодова како би исказали свој став. Шифра коју користе је следећа (поставити на таблу!):
  - 5 – У потпуности се слажем са изјавом.
  - 4 – Углавном се слажем са изјавом.
  - 3 – Немам став о овој изјави.
  - 2 – Углавном се противим изјави.
  - 1 – У потпуности се противим изјави.
2. Ученици сабирају своје бодове, а збир (сасвим провизорно и без појединачног идентификовања) указује на њихов политички став. (Претходно су разјашњени одговарајући појмови из напред датих напомена.)

100-80: револуционар

80-60: реформиста

60-40: конзервативац, залаже се за статус кво

40-20: реакционар.

3. У одељенском разговору изражавају се реакције на сопствено сврставање. Ко се осећа погрешно сврстан и схваћен, ко донекле оправдано, ко сасвим исправно? Зашто јесте/није?

Има ли неких уочљивих разлика између ученичких група, посебно између дечака и девојчица, те између оних који су искусили селидбу и оних који нису?

4. Завршна фаза, с погледом на политички "пејзаж". Који покрет спада у коју од четири горе наведене категорије? Каква је веза између тих категорија и избора бирача? Колико су прихваћени од стране бирачког тела?

Додатна активност

Лектира: у зависности од тога како се ова вежба користи – као увод или као вежба преноса знања – рад са текстом се препоручује пре или после ове вежбе. За напредне разреде могу се користити цитати аутора попут Лока, Берка или Маркса. Додатно, или као алтернатива за млађе ученике, могу се користити изјаве политичара или страначких представника о специфичним проблемима у друштву.

Варијација

Питања из упитника се могу преформулисати у складу са локалним темама или проблемима у држави. Било које од питања може послужити као полазиште за дебату.

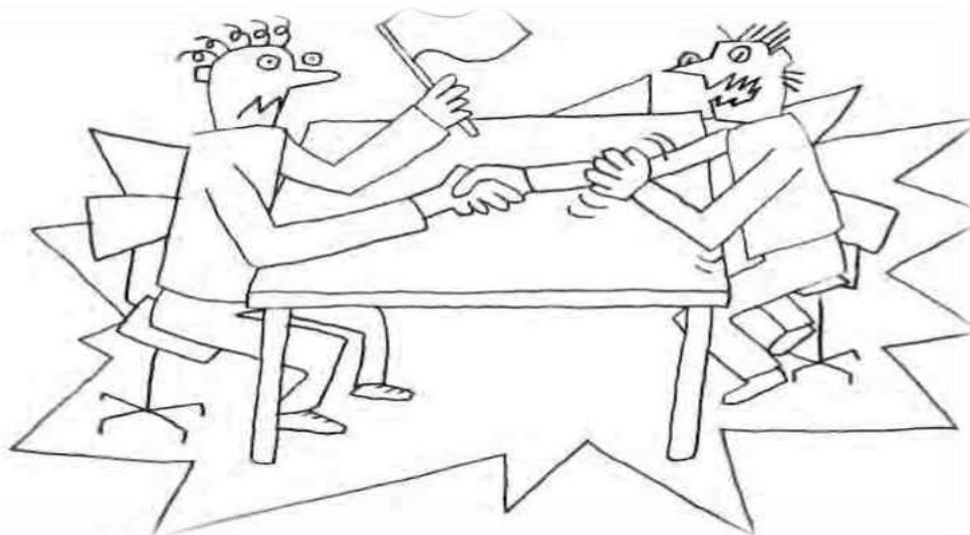
Материјали

(видети следећу страницу)

Радни лист за ученике**Упитник о односу према променама**

1. Жена би требало да има право да се стерилише без одобрења свог мужа.
2. Информације о контрацепцији требало би да буду доступне свим младим девојкама које имају четрнаест или више година.
3. Требало би легализовати лаке дроге.
4. У демократији референдум би требало да буде одржан на захтев већине.
5. Криминалцима треба медицинска помоћ уместо кажњавања.
6. Смртну казну би требало у потпуности укинути.
7. Велике компаније би требало национализовати.
8. Брак између особа истог пола би требало легализовати.
9. У огласима за посао пол кандидата не би требало да игра било какву улогу.
10. Требало би забранити добротворна удружења. Држава има задатак и дужност да помаже сиромашнима.
11. Просечној особи не требају ни контрола ни усмеравање.
12. Ученици би требало да учествују у управљању школом.
13. Требало би укинути оцене и дипломе.
14. Свакоме би требало да буде загарантован минимални доходак, независно од пола, доби или професије, чак и ако особа одлучи да ништа не ради.
15. Децу би требало одгајати у неколико вера истовремено; они своју веру могу изабрати када одрасту.
16. Политичке вође би требало да послушају савете научника у погледу коришћења научних открића.
17. Сва људска бића су дошла на свет са истим потенцијалом.
18. Требало би забранити приватно и увести државно власништво.
19. Нико нема права да намеће своје мишљење другима.
20. Производња артикала који загађују околину мора се забранити, без обзира што то директно утиче на економију.

Осмо поглавље – Носити се с конфликтом

Увод

Илустрација приказује два младића који се свађају. Они седе један наспрам другог. Један младић маше заставом, док други стиска шаку показујући зубе. Њихова коса је накомстрешена, што даје противницима бесан, застрашујући изглед. Ако би ово било све, могли бисмо очекивати да овај сукоб ескалира: два младића би ускоро устала и прешла на физичко насиље. Али на слици постоји и други детаљ: младићи се рукују, као знак договора и компромиса. Они само разговарају – можда чак вичу један на другог - али без физичког насиља.

Слика истовремено приказује шта се непрестано одвија у стварном животу: ако се залажемо за своје интересе, ставове и вредности, понекад ћемо доћи у конфликт. Да бисмо решили такве конфликте, морамо бити способни и желети да постигнемо договор и компромис. Свађање на почетку и инсистирање на супротним ставовима, а након тога тражење споразума и компромиса чини процес конфликта сличним дисању.

Под у облику звезде такође може имати неко значење. Ми делимо једну заједницу – на пример нашу планету, породицу, школу. Немамо ниједну другу. Зато зависимо једни од других и учествовање у конфликтима и њихово решавање мора бити вођено заједничким принципима и правилима. Конфликт као такав није ништа лоше. Људска права стварају плурализам и такмичење интереса што повећава могућност конфликта. Квалитетно решавање конфликта може довести до хармоније, док покушај да се конфликт сузбије ауторитетом или неправедним решењем може довести до раздора у заједници.

Решавање конфликта је, до одређене мере, вештина која се може научити. Ово је један од фокуса вежби у овом поглављу; оне дају ученику средства, структуралне шеме поступања за решавање конфликта и медијацију. Друго, праведност у решавању конфликта је такође важна, а ово се односи на вредности и културу понашања у конфликту. Идеално би било да се конфликт реши договором који одговара обема укљученим странама. Уколико то није могуће, морамо се побринути да не буде губитника, већ да нађемо компромис који садржи равнотежу у расподели предности и недостатака. Када ствари сагледамо из шире перспективе, потенцијално заинтересоване стране не укључују само директно укључене противнике, већ и целу заједницу.

Вежба 8.1. – Решавање конфликта-три начина

Васпитно-образовни циљ часа	Ученици разумеју да се конфликт може решити на разне начине. Стране које су укључене могу бити у позицији добитника или губитника, или могу пристати на компромис. Ниједна страна не би требало да се осећа као губитник, јер то може довести до новог избијања конфликта.
Наставна средства	Школска табла или флипчарт табла.

Поступак

1. Наставник објашњава ученицима да могу постојати три различита решења једног конфликта:

победа-победа	☺☺
победа-пораз	☺☹
пораз-пораз	☹☹

Он/она илуструје ове принципе решавања конфликта на школској или флипчарт табли.

победа-победа: решења где су обе стране на добитку

победа-пораз: решење где само једна страна има одређене користи на уштрб друге

пораз-пораз: решење од којег ниједна страна нема користи.

2. Наставник износи примере различитих начина решавања конфликта:

Дечак и девојчица се свађају око лопте. Одрасла особа се умеша и убеди их да се заједно играју лоптом или свакоме да подједнако време да користи лопту. Обоје имају одређене користи (победа-победа). Ако би одрасла особа дала лопту само једноме, онда би наравно само једно дете имало користи (победа-пораз). Ако би одрасла особа обома одузела лопту, с обзиром да деца не могу да се договоре, нико не би имао користи (пораз-пораз).

Надаље, деца могу давати примере конфликта са овим типовима решења.

3. У групама од 3-4 члана ученици истражују своја лична искуства како би нашли још примера конфликта. Могу да дискутују о својим искуствима у конфликтима код куће или у школи, или могу говорити о већим конфликтима који укључују групе људи или читаве државе. Примери и решења се записују.
4. Ученици анализирају примере решавања конфликта, препознају их користећи горе описани модел, постављајући питање која ће страна бити на добитку. Ко може пронаћи решење од којег ће обе/све стране имати користи?
5. Дискусија са целим одељењем: ученици размењују резултате својих анализа.

Варијација

Након другог корака, ученици добијају опис конкретног конфликта. Радећи у групама, покушавају да нађу решење у коме нема губитника. Уколико је конфликт већ решен, ученици могу упоредити своје решење са оним у пракси и видети реакције које су уследиле на то решење. Оваква анализа следи модел циклуса практичне политике (видети вежбу 7.7).

Вежба 8.2. – Структурни приступ решавању конфликта

Васпитно-образовни циљ часа	Ученици уче технику решавања конфликта. Они разумеју да решавање конфликта донекле зависи од вештина које се могу научити.
Наставна средства	Сет радних листова за ученике: "Решавање конфликта у шест фаза". Часописи и новине, евентуално специјална збирка чланака (направљена уз учешће ученика) у којима се говори о конфликтима.

Поступак

1. Наставник описује конфликтну ситуацију за коју нема дефинисаног решења (на пример: један ученик исмева другог ученика који долази из стране земље и говори страним нагласком).
2. Ситуација се може представити путем глуме.
3. Ученици разговарају како да реше конфликт. Приликом разговора, ученици могу предвидети делове модела које ће касније користити у овој лекцији или постављати питања на која модел може дати одговор.
4. Радни лист под насловом "Решавање конфликта у шест фаза" дели се половини ученика који га читају у себи.
Друга половина ученика тражи неки извештај о конфликту из часописа или новина, или 3-4 одговарајућа чланка из збирке. Такође могу употребити лично искуство или информације које имају из прве руке.
5. Ученици формирају групе од по четворо, од којих је двоје ученика прочитало решење конфликта, а двоје је дефинисало могуће конфликте.
6. Групе бирају један конфликт и тестирају идеје решавања конфликта.
Два ученика представљају противнике, а друго двоје глуме медијаторе, користећи претходно подељен радни лист како би нашли решење у шест фаза.
7. Део часа у коме следи дискусија о урађеној вежби са целим одељењем:
  - Које конфликте сте покушали да решите?
  - На који начин сте покушали да их решите?
  - Да ли вам је (и на који начин) модел решавања конфликта помогао?

Варијација

Све групе се баве истом студијом случаја, раније продискутованом конфликтном ситуацијом.

Утврђивање градива

Од велике је важности да се модел решавања сукоба изнова схвати и примени, нарочито на примерима стварних конфликта у самом одељењу. (Упореди вежбу 8.3)

Материјали

(видети следећу страницу)

Радни лист за ученике: решавање конфликта у шест фаза

<p>1. Дефинишите потребе. "Шта вам треба (шта тачно желите?)"</p>	<p>Свака особа која је укључена у конфликт требало би да одговори на ово питање без оптуживања или кривљења друге стране.</p>
<p>2. Дефинишите проблем. "Шта мислите: у чему је проблем у овом случају?"</p>	<p>Цело одељење може помоћи да се пронађе одговор који задовољава потребе обеју страна. Противници морају бити у стању да прихвате ову дефиницију.</p>
<p>3. Потражите више решења. "Ко се може сетити могућег решења за проблем?"</p>	<p>Сви ученици могу допринети својим одговорима. Одговоре би требало записати, без коментарисања, осуђивања, или оцењивања. Циљ ове фазе је да дођемо до што више могућих решења.</p>
<p>4. Оцените решења. "Да ли бисте били задовољни овим решењем?"</p>	<p>Свака страна у конфликту разматра сва решења, објашњавајући која су јој прихватљива а која нису.</p>
<p>5. Одлучите које је решење најбоље. "Да ли обоје прихватате ово решење? Да ли је проблем решен?"</p>	<p>Морамо бити сигурни да обе стране прихватају решење. Морамо ценити њихове напоре да пронађу решење.</p>
<p>6. Видите како се решење примењује. "Хајде да још једном поразговарамо о овој ситуацији и будемо сигурни да је проблем стварно решен."</p>	<p>Требало би направити план за евалуацију решења. У зависности од природе конфликта и узраста противника, евалуација се може спровести одмах или касније, у једној или више "рунди" разговора.</p>

Вежба 8.3. – Конфликти у породици и међу вршњацима

Васпитно-образовни циљ часа	Ученици уче како да решавају конфликте на организован начин.
Наставна средства	Радни лист за ученике: "Решавање конфликта у шест фаза" (видети вежбу 8.2.)

Поступак

1. Ученици читају радни лист "Решавање конфликта у шест фаза".
2. Наставник тражи од ученика да изнесе примере типичних конфликта у породици, школи или на игралишту (случајеве бележити на табли), на пример:
У породици:
  - Дете жели да се игра, али родитељи мисле да би он/она требало да учи.
  - Дете жели новац за биоскоп / концерт / забаву / пикник, али родитељи имају друге трошкове које треба подмирити.На игралишту:
  - Дечаци и девојчице желе да користе игралиште за различите сврхе.
  - Дечаци ометају девојчице у игри.
  - Старији ђаци не дозвољавају млађима да се играју на фудбалском терену.
3. Ученици бирају један конфликт са табле који ће решавати и затим формирају групе од по четворо до шесторо.
4. Свака група се дели на два дела, једна половина има улогу родитеља а друга половина улогу деце (односно дечака/девојчица), зависно од одабраног случаја.
Прво припадници двеју страна одвојено долазе свако до свог гледишта и аргумената (око 5 минута). Након тога се састају са супротном страном и изnose своје становиште и захтеве.
Почињу преговори у наведених шест фаза решавања конфликта.
Након што истекне време одређено за преговарање (10-12 минута), групе се са решењима враћају у одељењски састав.
5. Цело одељење износи информације о свом раду у групама. До којих решења су дошли? Коментаришу допринос шестофазног модела и дискутују о његовим конкретним предностима. Да ли је било много различитих решења?

Варијација

Ова вежба се такође може урадити укључујући медијатора, на пример да један ученик преузме улогу деке или баке који усмерава сукобљене стране кроз преговоре.

Вежба 8.4. – "Ватромет идеја" о конфликту и помирењу

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици промишљају и ближе дефинишу концепте конфликта и мирења. Ученици умеју да објасне који конфликти се могу решити а који не.
Наставна средства	Велики листови папира (А3) и маркери у бојама.

Поступак

1. После кратког приказа садржаја часа, сваки ученик добија лист А3 формата, подељен извученом линијом у две половине. У горњој половини стоји реч "КОНФЛИКТ", а у доњој "МИР".

Ученици добијају два задатка за која треба да користе технику асоцијативног низања идеја (*brainstorming*), односно да изведу „ватромет идеја“.

а. Записују, техником "мапе ума", колико год израза или речи им падне на памет за описивање конфликта. (Уколико се не уводи техника "мапе ума", исправно је и исписивати речи и појмове у виду списка, једне испод других.)

б. Надограђују "мапу ума" (повезаним појмовима по гранама) или листу речи (нове појмове бележе поред првих).

Овај део се ради у тишини, самостално, без коментарисања.

2. После неких 10 минута, прелази се на половину „МИР“ и спроводи исти поступак.
3. Одељење дискутује о резултатима.
4. Уз помоћ наставника, класификују се различити типови конфликта:

- конфликти који се могу решити компромисом
- конфликти који се на овај начин тешко могу, или никако не могу, решити.

Решавање конфликта без губитника (победа-победа, видети вежбу 8.1) врло често је једино могуће кроз компромис. Овакво решавање функционише, на пример, када треба праведно поделити недовољна средства. Ако је торта мала, а свака особа која једе тарту добија једнаки комад, могу да прихватим то решење иако ћу остати гладан. Али ако су у сукоб укључене различите вредности и верска уверења, онда је јако тешко постићи компромис. А ако је конфликт настао због етничких и расних подела, постоји опасност од прогона или физичког уништења чланова једне стране. Што је рационалнији приступ конфликтних страна сукобу, то су веће шансе да се конфликт реши преговорима и компромисом уместо насиљем. Рационално решавање конфликта захтева да супротстављење стране уложе напор, буду поштене и направе разлику између проблема и противника, те да поштују противничково људско достојанство у смислу људских права.

Додатна активност

Ученици илуструју различите ситуације мирних и конфликтних ситуација уз помоћ разних цртежа или чланака и слика из новина.

Вежба 8.5. – Кипови

Васпитно-образовни циљ часа Ученици су у стању да препознају ситуације угњетавања, да развију креативни приступ у ненасилном решавању конфликта и да користе говор тела као начин изражавања.

Наставна средства Нема их.

Поступак

1. Ученици у паровима раде следеће задатке који ће послужити као увод у час:
  - Један ученик стаје у одређену позу (као кип); други треба да га имитира. Мењају улоге.
  - Један ученик ставља своју руку само на пар центиметара удаљености од свог партнера. Кад он/она помакне своју руку, други ученик се мора савити у коју год (неугодну) позицију је потребно да би остали на истој удаљености а да не померају стопала.
Ови задаци вежбају ученике да примећују једни друге.
2. У делу часа у коме цело одељење учествује у дискусији, ученици представљају и воде расправу о ситуацијама угњетавања:
  - Групе од 3-4 ученика треба да се сложе око неке идеје, а онда формирају групе "кипова" да би приказали ситуацију угњетавања (пример: дете које клечећи чисти ципеле богатом човеку који седи).
  - Овакву пантомиму изводи одређен број ђака или сви ученици (време ограничено на, рецимо, 2 минута).
За време извођења нема разговора (у питању је пантомима!). Овим путем ученици постају свесни говора тела као средства изражавања.
3. Код сваке "тачке", публика мора прво да погоди шта се приказује, тј. о којој ситуацији тлачења је реч.
Ако се неко од гледалаца сети начина како да се реши ситуација и да се постигне већа једнакост, онда он/она распоређује глумце према свом новом моделу. При том је могуће увести још глумаца у сцену.
4. Наставник оставља последњих 10 до 15 минута часа за дискусију о урађеној вежби са целим одељењем. Ученици дају повратне информације и могу смислити питања која воде даљем проучавању.

Варијација

Исти поступак се може применити у циљу илустровања појединих људских и дечјих права, или случајева у којима су та права повређена.

Вежба 8.6. – Казна наспрам позитивног решавања конфликта

Васпитно-образовни циљеви часа	<p>Ученици се подстичу да промисле и прихвате појмове закона и правила у групи.</p> <p>Ученици су у стању да прихвате разлике и учествују у процесима доношења одлука.</p> <p>Развијају властити креативни потенцијал у решавању конфликта.</p>
Наставна средства	Радни лист за ученике: "Листа казни".

Поступак

- Ученици техником асоцијативног низања идеја (*brainstorming*, "ватромет идеја") долазе до разних облика кажњавања – оних који су им познати или за које су чули, пре свега школских казни. Овакав увод у лекцију обраћа се ученицима као стручњацима, јер они могу користити лично искуство и посматрање. Могу већ и додавати своје коментаре.
Наставник дели радни лист „Листа казни“ ученицима и они га читају у тишини.
- Ученици дискутују у малим групама (од по три или четири члана) које казне имају смисла а које не.
- Групе размењују своје резултате са резултатима осталих група у – у међувремену – измењеном саставу или то могу учинити и на нивоу целог одељења.
- Ученици се враћају у своје групе и расправљају коју казну, ако икакву, треба применити у следећим ситуацијама:
  - Ученик касни на наставу.
  - Ученик није урадио домаћи задатак.
  - Ученик омета рад у одељењу.
  - Ученик вређа другара из одељења због његовог/њеног етничког порекла или верских уверења.
  - Дечак злоставља девојчицу (или обратно).
  - Ученик се понаша насилно за време часа или на одмору.
- Дискусија о урађеној вежби са целим одељењем: ученици представљају своје резултате.
Дискусија која сада следи би могла послужити за расправу о следећем питању: да ли постоје неке алтернативе кажњавању (нпр. посредовање између насилника и жртве)?

Додатна активност

Ученици глуме сцену позитивног, креативног решавања конфликта у одељењу које би заменило конвенционално кажњавање.

Материјали

(видети следећу страницу)

Радни лист за ученике

Листа казни

1. Писање песме
  2. Причање бајке малој деци
  3. Причање вицева и задавање квизова одељењу
  4. Десет склекова због псовања
  5. Остајање у одељењу након што се школа заврши, и то онолики број минута колико си закаснио на наставу
  6. Преписивање, лепим рукописом, неке странице текста (нпр. кућног реда)
  7. Припремање/увежбавање лекције или квиза на одређену тему
  8. Један сат рада у врту
  9. Чишћење подручја за рекреацију
  10. Чишћење учионице
  11. Избацивање са часа
  12. Десет кругова трчања око школске зграде
  13. Остајање у казни у учионици током одмора
  14. Додатни домаћи задаци у једном од предмета који ти слабо иду
  15. Плаћање казне да се покрију општи трошкови
  16. Писање извињења
- Даљи предлози ...

Вежба 8.7. – Сlike рата и мира

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици умеју да промишљају и дефинишу различите аспекте рата и мира. Развијају вештину читања (тумачења) слика. Ученици су способни да изразе своје идеје и осећања везано за рат и мир.
Наставна средства	Велики скуп слика (укључујући фотографије, стрипове, рекламе и сл.) које за тему имају рат/конфликт или мир. Колекцију, у чијем стварању су учествовали ученици, треба припремити доста времена унапред.

Поступак

- Ученицима се показују неке фотографије. Идеално би било да су те фотографије залепљене на зидове учионице или добро осветљен ходник школе. Требало би им омогућити да разгледају те слике као једну изложбу.
- Ученици имају прилику да реагују спонтано. Које слике представљају мир – или рат? Наставник не врши притисак на ученике да коментаришу. На крају овог уводног корака, он/она закључује да ли су коментари ученика слични или не. О разликама у виђењима се даље не дискутује.
- Ученици бирају фотографију која их је посебно привукла. У тишини, писмено одговарају на следећа питања:
  - Шта видите (опис)?
  - Какве мисли/асоцијације ова слика изазива у вама (размишљање и маштање)?
  - Која осећања изазива у вама слика (емоције)?
- У групама од по четворо ученици бирају слике и праве парове од слика које представљају контраст рат-мир. Могу укључити и слике које су проучавали у претходном кораку, али могу изабрати и друге фотографије.
- Ученици представљају и објашњавају свој одабир фотографија у делу часа за дискусију о урађеној вежби и износе своје разлоге за такав одабир. Ако време истиче, свака група би требало да представи барем један контрастни пар.
- Завршни корак: Шта смо научили из ове вежбе, како смо дошли до основних заједничких мишљења о појмовима РАТ и МИР? Још боље, у разговору са целим одељењем, додати једну фазу за извештај (3 минута) о којем сваки ученик треба нешто да каже.

Додатна активност

Иста тема се може проучавати у књижевности и ликовној уметности.

Разред организује изложбу фотографија, слика и књижевних текстова о тим темама .

Вежба 8.8. – Мањине

Васпитно-образовни циљеви часа	Ученици схватају да осећај да вас други искључују може бити резултат не само начина на који вас друштво посматра, већ и начина на који вас ваша група види.
Наставна средства	Сет позитивних картица и сет негативних картица за сваку групу (унапред поделити, види доле). Два флипчарт папира (А2 или А3) за сваку групу, један на коме је написана реч „ОСЕЋАЊА“ и други на ком је написана реч „ПОНАШАЊА“. Маркери.

Поступак

Вежба је једна врста игре улога. На почетку игре, кључно је да ученици немају идеју шта (кога) представљају, јер би у противном одмах могли прибећи већ формираним ставовима, што би нарушило ток игре.

Игра је пример пажљивог и комплексног процеса утврђивања временског оквира и смерница од стране наставника. Унутар овог строгог оквира, ученици имају велику слободу да развијају и изразе своје идеје и искуства.

- Ученици формирају групе од по четворо.
- Свака група добија сет позитивних картица, маркер и један флипчарт папир – „ОСЕЋАЊА“. Наставник тражи да свака група именује особу која ће записивати реакције и коментаре групе. А може и сваки члан групе сам да записује своје реакције.
- Наставник говори ученицима да они неће представљати себе током ове вежбе, већ ће бити у улози чланова мањинских група. На основу позитивних картица, наводе јаке стране и квалитете као припадници дате мањине, дискутују и праве белешке.
Један по један, ученици читају по једну позитивну картицу другим члановима групе. Кад прочитају свих шест картица, на лист „ОСЕЋАЊА“ записују своје одговоре на питање: „Како се осећаш као члан ове групе“.
- Наставник сада дели шест негативних картица свакој групи и лист са насловом „ПОНАШАЊА“, а онда групе понављају четврти корак. Руководе се питањем: „Како бисте се понашали као припадник групе у светлу негативних искустава наведених у картицама?“ Одговори се записују на лист „ПОНАШАЊА“.
- Одељенски рад:
  - Свака група говори о осећањима, записаним на листу „ОСЕЋАЊА“. Објашњавају се тачке важне за разумевање, а коментари укратко продискутују.
  - На исти начин се поступи са листом „ПОНАШАЊА“. Одељење би требало да препозна конструктивна деловања и чинове насиља, као и разлике између и унутар група.
  - Рунда групног рада: Где је било проблема, зашто? Шта сте научили о себи и другима?
  - Питање: „Можете ли наћи везу између мањинске групе коју сте представљали и неких других група које познајете?“
- Закључна рунда: Која би то могла бити група људи описана у картицама? Решење: Ту се радило о Ромима, или, како их другачије називају, Циганима. (Негде их зову „Путници“.)

Додатна активност

Ученици (највиших разреда) пореде своје идеје са Конвенцијом о укидању свих облика расне дискриминације.⁷ Ученици такође могу истражити да ли описана ситуација одговара оној у њиховој земљи, које су мере власти предузеле како би решиле проблем и које мере које су они предложили су у складу са Конвенцијом.

Материјали

Сет позитивних и негативних картица

Наше куће нису налик кућама других људи. Оне су посебне и нама је веома стало до њих. Ми држимо до наших традиција.	Телевизијски програми и новинари не говоре истину о нама. Тврде да представљамо проблем. Не допуштају нам да испричамо нашу страну приче.
Имамо много вештина. Способни смо за све врсте физичког и занатског рада. Наш рад у многоме доприноси земљи у којој живимо.	Неки људи нас третирају лоше и зову нас погрдним именима. Понекад нас нападају без икаквог повода. Хиљаде наших људи убијено је и то не тако давно.
У прошлости, наши људи су чинили многа храбра дела. Ми волимо да се присећамо своје прошлости.	Немамо пијаћу воду, службе ретко кад односе наше ђубре.
Јако смо независни. Волимо да се сами о себи старамо. Не дугујемо ништа никоме.	Неки доктори не желе да нас лече када смо болесни. Нама је јако тешко да добијемо социјално осигурање.
Волимо да се окупљамо, причамо приче и певамо. Сматрамо да је ово јако важно да би се уживало у животу. (Велика) породица нам је најпоузданија институција.	Људи нас не желе у свом комшилуку. Неки људи не желе да нас запосле због онога што јесмо.
Покушавамо да живимо близу породице и пријатеља. Бринемо се о старијим људима у нашој заједници. Обожавамо нашу децу.	Понекад имамо проблема с полицијом и локалним властима и то због тога што смо се нашли на погрешном месту у погрешно време.

⁷ Конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, усвојена од стране Генералне Скупштине Уједињених Нација 20. новембра 1963. године. Текст је доступан на Интернету.

Илустрације

Увод

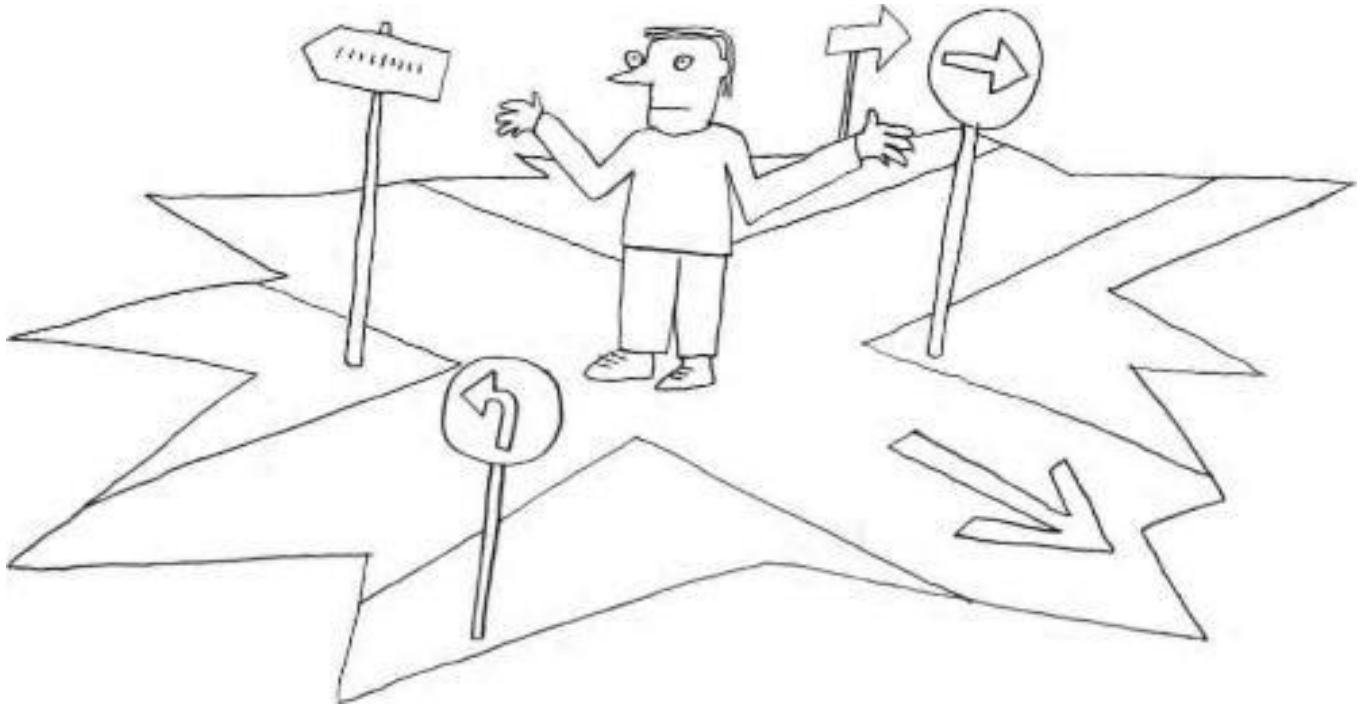
Швајцарски уметник Пети Вискеман направио је илустрације за овај приручник. Оне изражавају кључне теме ових вежби кроз уметнички израз и тиме отварају нове приступе за ученике како би разумели демократско грађанство и људска права. Следеће странице садрже репродукције илустрација у пуној величини које се могу копирати и представљати одељењу.

1. Стварање позитивне атмосфере у учионици

Илустрација из првог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Пучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

2. Разјашњавање вредности

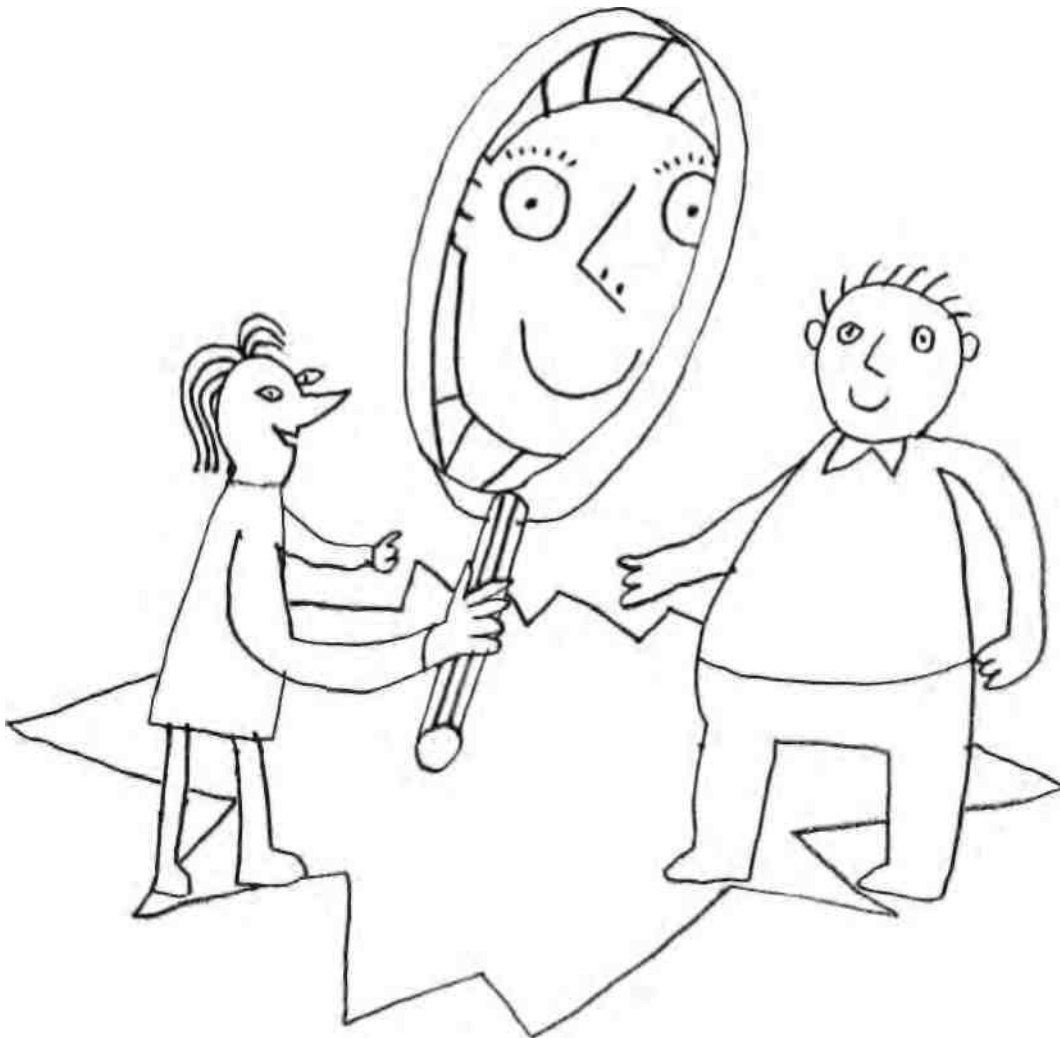
Илустрација из другог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

3. Упознавање с људским правима

Илустрација из трећег поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

4. Како видимо друге људе

Илустрација из четвртог поглавља

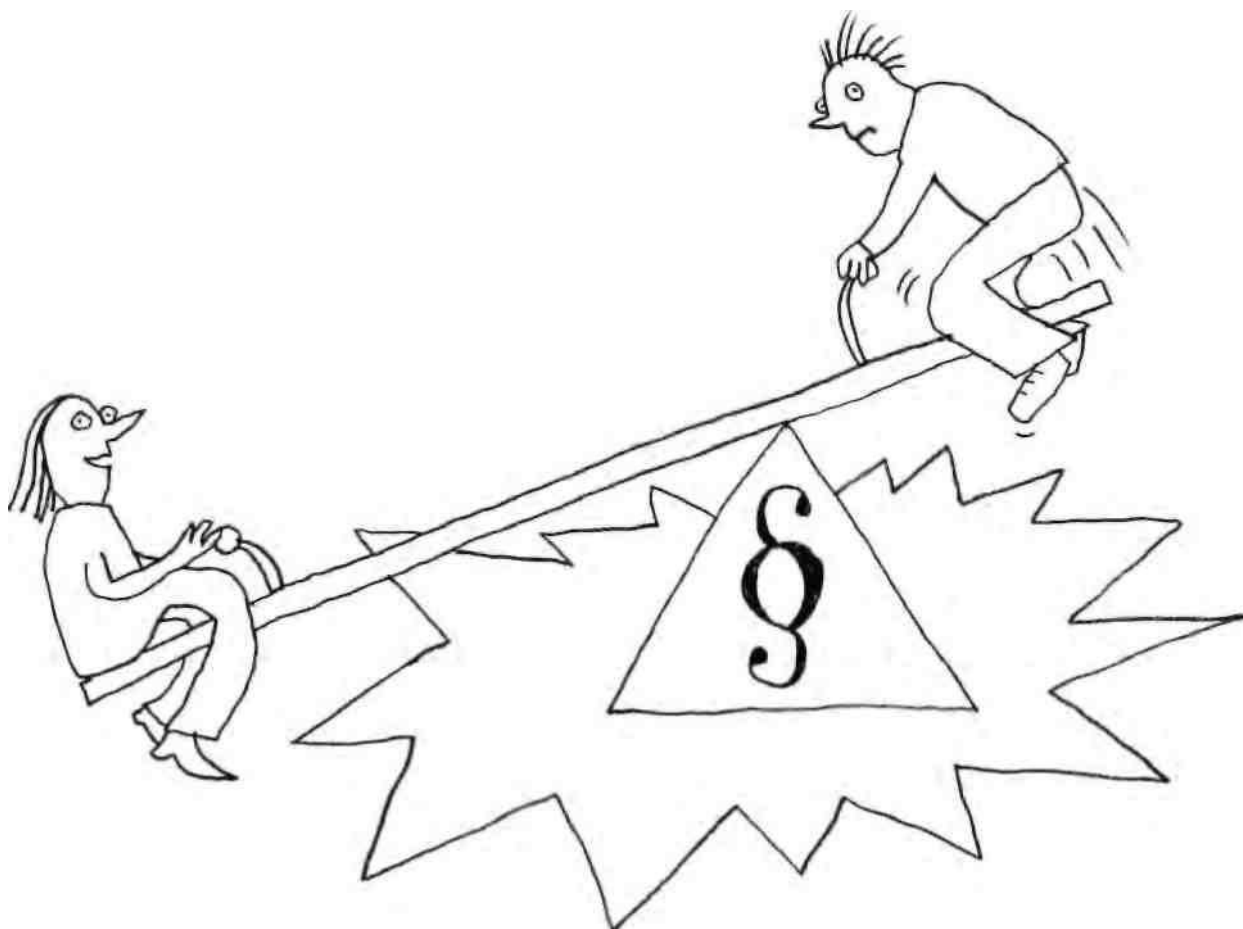
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI

Поучавање о демократији

Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

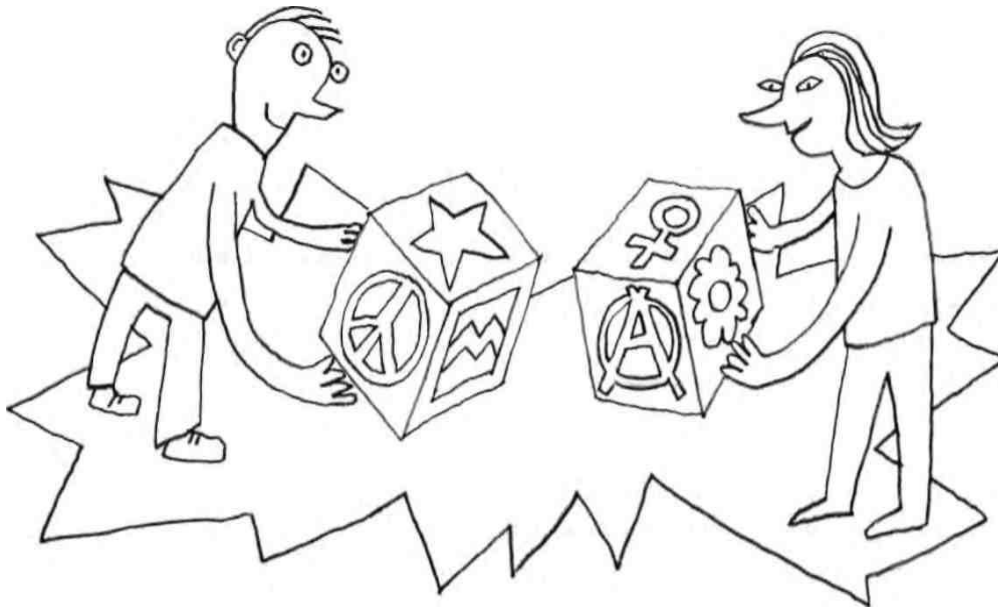

5. Учинити да правда делује

Илустрација из петог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

6. Разумевање политичке филозофије

Илустрација из шестог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

7. Учествовање у политици

Илустрација из седмог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

8. Носити се с конфликтом

Илустрација из осмог поглавља
Образовање за демократију и људска права – Приручник VI
Поучавање о демократији
Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

Овај приручник за наставнике садржи збирку вежби и модела за образовање за демократско грађанство (ЕДЦ) и образовање за људска права (ХРЕ) у школама као и у неформалним видовима образовања. Ови модели поучавања пружају оквир који подстиче ученике на активност тако што им пружа примере и увиде за разумевање општих принципа демократије и људских права. Многе вежбе се могу прилагодити различитим старосним групама, јер дубина анализа тема може да се мења.

Велика разноликост приступа одражава чињеницу да су аутори из различитих делова Европе допринели изради овог приручника. Аутори су користили различите изворе и традиције поучавања и учења и одабрали су моделе које су упознали кроз практично искуство и тестирања у разреду. Међутим, постоји заједничко разумевање за ЕДЦ/ХРЕ које се протеже кроз сваки део ове књиге: у ЕДЦ/ХРЕ, метод садржи поруку. Овај приручник пружа корисницима могућност да изаберу и испробају различите традиције и приступе образовању за демократско грађанство и образовању за људска права.

Ово је приручник VI из едиције од шест приручника:

ЕДЦ/ХРЕ Приручник I: *Образовање за демократију:* Пропратни материјали за наставнике о демократском грађанству и образовању за људска права

ЕДЦ/ХРЕ Приручник II: *Одраслати у демократији:* Припреме за часове за основни ниво образовања за демократско грађанство и људска права

ЕДЦ/ХРЕ Приручник III: *Живети у демократији:* Припреме за часове за више разреде основне школе, образовања за демократско грађанство и људска права, ЕДЦ/ХРЕ

ЕДЦ/ХРЕ Приручник IV : *Учествовати у демократији:* Припреме за часове образовања за демократско грађанство и људска права за средње школе

ЕДЦ/ХРЕ Приручник V: *Истраживање децијих права:* Девет малих пројеката за основни ниво образовања

ЕДЦ/ХРЕ Приручник VI: *Поучавање о демократији:* Збирка модела образовања за демократско грађанство и људска права

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

www.coe.int

<http://book.coe.int>

Council of Europe Publishing

Савет Европе има 47 земаља чланица чиме прекрива практично цео Европски континент. Он тежи ка томе да развије заједничка демократска и правна начела која се темеље на Европској конвенцији за заштиту људских права и другим референтним текстовима о заштити појединца. Све откад је основан у 1949. години, након завршетка Другог светског рата, Савет Европе представља симбол помирења.